

В. ЛЕВИНСЬКИЙ

**Соціалістичний
Інтернаціонал
і поневолені народи**

**КИЇВ — ВІДЕНЬ
1920**

В. Левинський

**Соціалістичний Інтернаціонал
і поневолені народи**

**Київ—Відень
Видання Дніпросоюза
1920**

Друковано 20.000 примірників.

Переднє слово.

В праці своїй п. з. „Народність і держава“ (Київ—Відень, 1919) ставався я по змозі приступно освітлити обі проблеми в їх взаємному відношенню, розглядаючи кожду з окрема в її розвитку. Тільки на підставі цього методу досліду дійшов я до конкретного висновку: кождий народ, навіть найменший, має неоспориме право на свою історію, себто на свою національну державу.

В цій праці, написаній в 1918 р., яка до певної міри може являтися доповненням висше згаданої, даю я спробу критики відношення соціалістичного Інтернаціоналу, від перших його завязків аж до „Ціммервальду“ включно, спеці-

яльно до проблеми поневолених народів (неісторичних, недержавних) і показую на досить численних конкретних фактах, як грубо грішив Інтернаціонал та його оснувачі в цьому питанні.

Праці моїй можна не одно закинути, а головно наче її кінцеву недоговореність. Я іменно вриваю аналіз фактів на „Ціммервальді“, не даючи читачеві навіть сінтетичного зіставлення результатів праці.

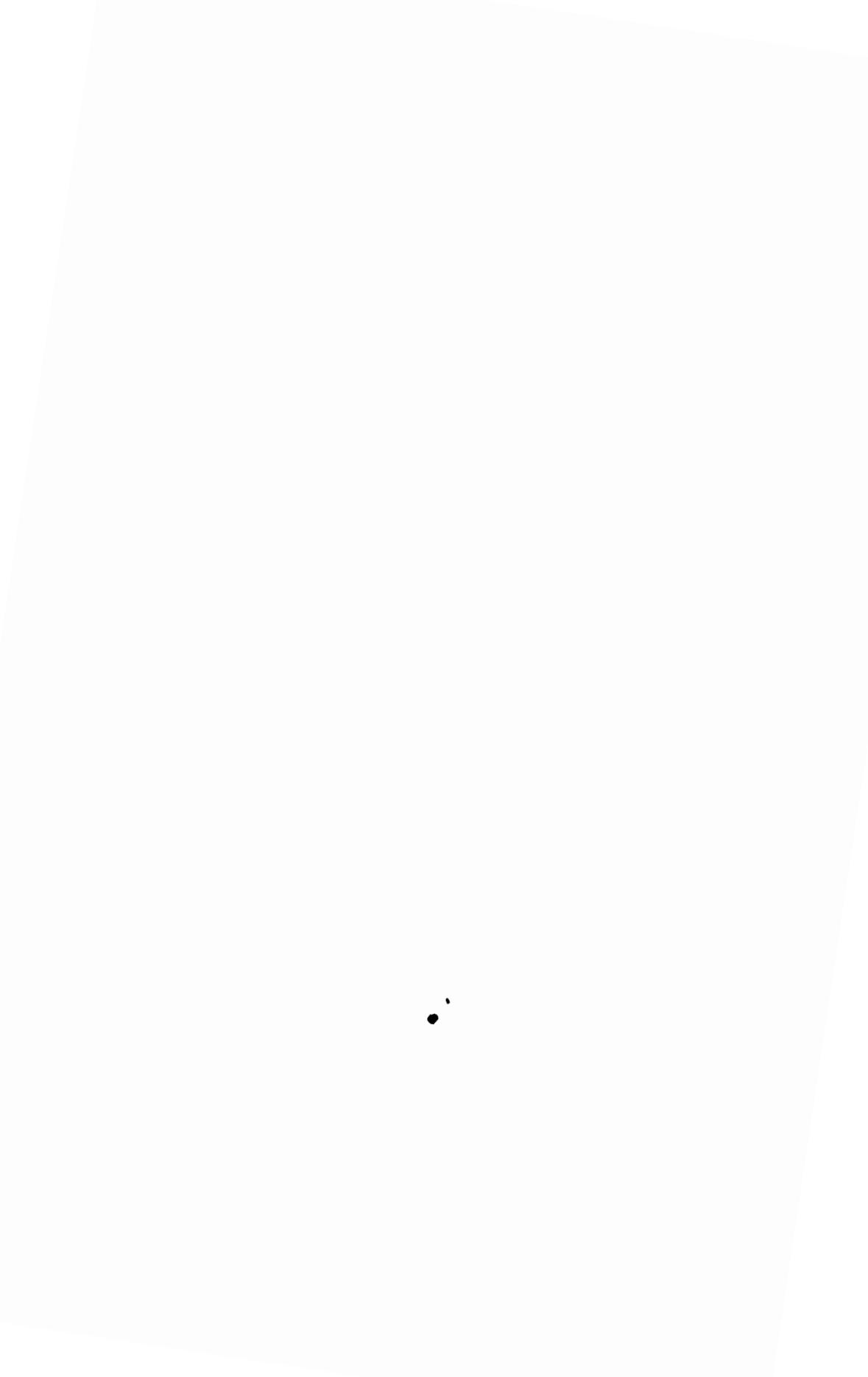
Робив я однаке це нарочно. Основуючи свою річ на певних фактах, я переконаний, що мова їхня сама про себе найкраще говорить.

Пишучи її, мав я на увазі головно соціалістичний рух серед поневолених народів і в першій мірі — наш, український. Порушена в ній проблема трактується тут у перше. Лектура її, на мою думку, може принести соціалістам і соціалістичному рухові серед поневолених

націй тільки користь, а саме більшу ясність у прінціпіяльному трактуванню національного питання і більшу рішучість та послідовність у їхній національно-політичній тактиці. Особливо бащаю цього соціялістам серед нашого народу, якому в теперішньому переломовому часі приходиться так тяжко і так кроваво здобувати своє право на історію, себто право на свою національну державу, проти своїх вікових ворогів, що привикли держати ярмо на його ший.

B. Л.

15. X. 1919.

I. Маркс, Енгельс, Лассаль про неісторичні народи.

1.

Погляди Маркса, Енгельса й Лассаля на неісторичні народи дадуться загально схопити реченням: народи, що не мають своєї історії, не мають ніякої будучності, вони засуджені на загибель.

Карл Каутський і Отто Бауер, перший в передмові до Маркса „Revolution und Kontre-revolution in Deutschland“, другий в „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“, вказуючи на помилковість поглядів Маркса і Енгельса, старалися пояснити їх хвилевою політичною ситуацією. На нашу думку, це не вірно. Правдою буде те, що між поглядами Маркса, Енгельса та Лассаля на неісторичні народи а історичною теорією Гегеля, якого всі були учениками, є органічний зв'язок і що коли викрити його, то стане перед нами в належному світлі „помилка“ оснувачів наукового соціалізму.

За для цього ми повинні перш за все близьше зазнайомитися з історичною теорією Гегеля.

По цій теорії світом править абстрактний, абсолютний дух. Його субстанцією, його істотою є свобода. Вона полягає на *Bei-sich-selbst-sein*, се-б-то на тому, що дух є сам у себе, що він є незалежний. Отже *Bei-sich-selbst-sein* духа є його самосвідомостю, а театром його розвитку, де він здійснюється, є все-світна історія (*die Weltgeschichte*), яку Гегель характеризує як „поступ у свідомості свободи“. Рух духа творить історію. Він відбувається ступнями й то так, що кождий ступінь як вільний від іншого має свій означений особливий прінціп. Такий прінціп є в історії означенням (*Bestimmtheit*) духа—є окремим народнім духом (*Volksgeist*). В цьому прінціпі (народному духові) виявляє абсолютний дух всі сторони своєї свідомости і хотіння, усієї своєї дійсності; він відбувається в релігії народу, в його політичному устрою, його моралі, його правній системі, його звичаях, його науці, мистецтві, технічній справности (*Philosophie der Geschichte*).

З цього виходить, що тільки ті народи являються історичними, котрі мають честь бути носіями (*Geschäftsträger*) абсолютноного духа.

А діється воно так: Люди й народи заспокоюють в своїй діяльності та праці тільки

свою страсть (Leidenschaft), се-б-то свої інтереси й цілі. „В світі нічого великого не доконалося без страсти“. О скільки люди і народи діють для своїх інтересів і цілей, о стільки вони проявляють свою волю, о стільки вони діють свідомо. Світова історія починається тим, що дух себе задовольняє і то сам себе, як природа. Та безмірна маса хотіння, інтересів і діяльності людей є засобами світового духа, за допомогою яких він виконує свою ціль, підноситься до свідомості і здійснюється.

Індивіди й народи, задовольняючи свої інтереси, не знають, що вони є засобами чогось вищого, себто абсолютного духа, який Гегель називає теж розумом (Vernunft). В одному місці своєї „Фільософії історії“ він близше пояснює, що розуміє під „розумом“. Це „нус“ (νοῦς) Анаксагораса, котрий перший сказав, що він править світом. Але це не „інтелігенція“, або „самосвідомий розум“, себто „ratio“ французьких раціоналістів XVIII ст., котрі думали, що іменно думка людська править світом.

„Рух соняшної системи доконується з не-змінних законів: ці закони — це його розум, але ні сонце, ні планети, що рухаються в цих законах, не мають про це свідомості“.

Так Гегель приходить до пояснення свободи (Freiheit) і конечності (Notwendigkeit)

в історії. Рух духа сам про себе — це конечність, а те, що виступає у свідомій волі людини як її інтерес, це свобода. Отже хід історії не означує воля людини. „В історії виходить через діла людей взагалі ще щось інше як те, до чого вони змагають, що вони безпосередно знають і чого хочуть; вони виконують свій інтерес, але при тім довершується щось даліше, що не було в їх свідомості й намірі.“

Так здійснює себе абсолютний дух.

Народи й одиниці проводять свідомо свої партікулярні інтереси. Ці інтереси можна назвати інтересами істнування. Але о скільки вони свідомо або несвідомо проводять загальну ціль абсолютноного духа, о скільки вони являються його носіями, о стільки є вони історичними. Олександр Великий, Цезарь і Наполеон, усі вони діяли за для отримання своїх партікулярних цілей. Кождий з них був жадний слави, панування і завойовань.

Їх діяльність де було одно горіння їх страсти. Але через свою діяльність вони виконували загальну ціль абсолютноного духа і тому були історичними людьми. Завойовання Азії та Індії Олександром В., самодержавя Цезаря в Римі і завойовання половини Європи Наполеоном, з усіма їх наслідками, все це було історичною конечнотю. І коли вони виконали цю ціль, вони зійшли з арени

історії: Олександер помер юнаком, Цезаря замордовано, Наполеона вивезено на острів св. Геленни.

Вже перші сліди абсолютного духа, які він проявляє у народів, роблять їх історичними. Орієнタルні народи знали, що тільки один є вільним. Греки і Римляни знали, що декільки є вільних. І доперва германські нації прийшли до свідомості, що людина, як людина, є вільною, що всі є вільними. Але повна реалізація духа наступає тільки в одній постаті, в одній формі. То є держава.

Тільки в державі наступає реалізація того, що є субстанцією духа, себ-то свободи. Тільки в ній об'єктивізується дух і живе в споживанню цеї об'єктивізації. Тому, каже Гегель, „в історії світа може бути мова тільки про народи, що творять свою державу“ (*ibidem*). В ідеалізації держави доходить він до того, що державу називає „божою ідеєю, сущою на землі“. (Читач легко зрозуміє, що для Гегеля Богом є саме цей абстрактний, абсолютний дух). А коли народ заспокоїв свої інтереси, коли він осягнув свою ціль, він сходить з арени історії, він перестає бути носієм абсолютного духа, бо він переходить до іншого народу. „Так умірають народи своєю натуральною смертю, а коли вони далі існують, то це є неінтересне, неживе існування, для якого їх інституції непотрібні, бо

вони всю свою потребу заспокоїли, це політична нічевість і нудьга.“

В своїй „Фільософії історії“ автор показує нам цей рух абсолютноного духа від народу до народу, та пояснює нам зміни, які кождим разом доконуються у внутрішньому стані кожного історичного народу, а токож його упадок.

Але те, що є загибелю, є рівночасно народженням нового життя так, що „у все-світній історії з життя повстає смерть, а зі смерти життя“.

Таким чином народи без держави — це неісторичні народи (*geschichtslose Nationen*). Вони не можуть бути носіями абсолютноного духа, бо його субстанція може тільки об'єктивізуватися в державі. Так жити можуть вони довго. З моментом утворення ними держави починається їхня історія. Додержавне їхнє життя це тільки їх передісторія.

Про Славян Гегель говорить, що вони заселюють схід Європи аж по Лабу. Він не займається ними в своїй „Фільософії історії“, бо вважає їх неісторичними, хоч не один з них мав і мав свою державу. „Славянські нації — каже він — були рільничими. Це веде за собою відношення панів і слуг. При рільництві переважає вплив природи, людська рухливість і суб'єктивна активність виступають при цій праці взагалі мало. Славяне тому

прийшли повільніше і тяжче до почуття власної субективності, до свідомості загального, до того, що ми називаємо державною владою і вони не можуть брати участі в сходячій свободі“ (*ibidem*).

Їх отже виключає Гегель зі свого філософського розважування, бо „вся ця маса не виступила досі як самостійний момент в ряді образовань (*Gestaltungen*) розуму в світі“ (*ibidem*).

Історичні народи уважає він героями, які „на свому шляху не одну невинну квітку мусять розтоптати, не одну знищити“ (*ibidem*).

„Справедливість і чеснота, кривда, насильство і порок, талани та їх діла, малі й великі страсти, вина та невина, величавість індивідуального та народного життя, самостійність, щастя й нещастя держав і одиниць, мають у сфері свідомої дійсності своє означене значіння та цінність і паходять в цьому свій суд та свою справедливість, однаке недосконалу. Світова історія виходить поза все це; у ній одержує той конечний момент ідеї світового духа, котрий тепер є його ступнем, своє абсолютне право, і нарід, що живе в ньому та його діла, сповнюються та сповнюють своє щастя і славу“ (*Philosophie des Rechtes*, § 345).

„Народові, якому припадає такий момент як натуральний прінціп, передається вико-

нання його в продовженню розвитку самосвідомості світового духа. Цей народ є у світовій історії для цеї доби — а він може становити в ній тільки раз добу — пануючим.“

„Проти їхнього абсолютноного права бути носіями розвоєвого ступня світового духа, є духи інших народів цілком безправними, а ці останні, як і ті, що їх доба минула, не входять вже більше в світову історію“ (*Philosophie des Rechtes*, § 347).

Гегель приходить остаточно до думки, що пункт ваги світової історії лежить тепер у німецькому народі і то в прусській дійсності.

Така схема історичної теорії великого німецького фільософа.

В цю на скрізь ідеалістичну теорію Маркс вніс на скрізь реальний зміст. Він одкинув абсолютноого духа, а на його місце поставив реальні й конкретні економічні відносини, се-б-то „суспільні продукційні сили“ і в них відкрив дійсну пружину історії. Таким чином історичний процес обуславлює не рух абсолютноого духа, а розвиток продукції них сил.

Це відкриття становить суть історичного матеріалізму Маркса.

Економічні відносини витворюють іменно особливі відносини між людьми, класами і цілими народами.. Їх бажання, діяльність і ціли зводяться в останній лінії до економічних інтересів. Економічні відносини ста-

новлять „реальну базу, на якій підноситься правна і політична надбудова суспільства і якій відповідають означені громадські форми свідомості. Спосіб продукції матеріального життя обуславлює соціальний, політичний і духовний процес життя взагалі“ (Маркс). Коротко, економічні відносини являються домінуючим фактором і мотором історії.

Як рух гегелівського абсолютноного духа творить історію, се-б-то „поступ в свідомості свободи“, бо його субстанцією і заразом остаточною щіллю є свобода, так розвиток економічних відносин, се-б-то продукційних сил, це розвиток громадських форм свідомости, це „поступ у свідомості свободи“; Його остаточна і абсолютна ціль є іменно свобода.

Гегелівський абсолютний дух давав себе носити народами і то ступнево, від народу до народу — він знат народи, не кляси; носіями розвитку продукційних сил є суспільні кляси, а відносини продукції спричиняють антагонізм інтересів, котрій приводить до боротьби кляс. Маркс тому починає свій „Комуністичний Маніфест“ словами: „Історія всіх дотеперішніх суспільств — це історія боротьби кляс“.

Капіталістичний розвиток продукційних сил знає тільки дві антагоністичні кляси: буржуазію і пролетаріят. Це дві історичні

кляси. Буржуазія є героєм сучасності, пролетаріят — будучності. Перша є носієм буржуазної свободи, друга загальнолюдської.

З цього ясно, що нині не має і не може бути народу, котрий мав би якусь особливу історично-світову місію в гегелівському розумінню слова. Розвиток продукційних сил не замкнувся в державних рамках якогось одного вибраного народу. Його тріумф — це один похід капіталізму від народу до народу, від одної частини світу до другої. Капіталізм пройшов у найдальші закутки земної кулі. Пролетаріят не одного якогось народу, а всіх культурних народів, як великих так і малих, являється тому носієм великого світово-історичного прінципу, яким є соціалізм, себто загальнолюдська свобода, свобода людини, народів, людськості.

От се льогічний висновок з історичного матеріалізму Маркса. Можна тільки ставити питання, де цей прінціп має об'єктивні умови найскоршого здійснення, себто, де іменно високий розвиток продукційних сил створює найбільші шанси його першої побіді. Ми знаємо, що нині продукційні відносини досягли найвищого ступеня свого розвитку не серед одного якогось державного народу, а в цілій Західній Європі та Сполучених Америках, що отже тут належить очікувати найскоршої перемоги соціалізму, яка

однаке переноситься моментально і на інші країни капіталістичного розвитку. Але ставлячи це питання, можна зійти з вірного шляху і піти туди, куди пішов Гегель.

Які з цього наслідки випливають, про це не треба казати. Але можна піти ще далі. Можна по гегелівськи уявити собі, що мій народ є вибраним носієм світово-історичного принципу, се-б-то соціалізму, і сказати собі, що супроти цього факту інші народи, народи неісторичні, недержавні, задержані в своєму розвитку, є „безправними“, що вони, або засуджені на загибель, або, в кращому випадку, повинні чекати, доки здійснення цим вибраним народом соціалізму не принесе і їм свободи.

Ось ті „гегелівські“ манівці, на які не вистерглися вступити Маркс, Енгельс і Лассаль в своїх поглядах на неісторичні народи.

Так писав Маркс в 1852 р. в ньюйоркській „Tribune“ з приводу розгону австрійським правителством кромерижського сейму і ролі в цьому славянських депутатів:

„Розбиті рештки багатьох націй, яких народність і політичну життєву силу давно здушено і які тому були приневолені від тисячі майже років, іти слідами сильнійшої нації, що їх побила, подібно як Вельші в Англії, Баски в Іспанії, Бретонці у Франції, а сьоже еспанські і французькі Креоли в тих частвях північної Америки, які на ново за-

няла англо-американська раса, — ці виміраючі народності, Чехи, Каринтійці (Словінці), Далматинці (Серби) і т. д. спробували використати загальне замішання з 1848 р., щоб привернути політичне *status quo*, що існувало в році божому 800.

„Історія тисячі літ мусіла би їм показати, що такий заворот є неможливий, що коли весь обшар на схід від Ельби, Салі колись заселювали споріднені між собою славянські народи, то цей факт виявив тільки історичну тенденцію, а рівночасно фізичну і інтелектуальну силу німецької нації до підбою своїх старих сусідів, до їх поглочення і асиміляції, що ся абсорбуюча тенденція Німців завсігди творила і творить ще тепер один із наймогутнійших засобів поширення цівілізації Західної Європи на сході цього континенту, що ця тенденція тільки тоді устане, коли процес германізації натрафить на великі сплочені і непереможні нації, які є спосібними вести свою самостійне, національне життя, як Мадяри і в певній мірі Поляки, і що тому природною й необхідною ролею цих уміраючих націй було, дозволити, щоб стався процес їх розкладу і поглочення.

„Це, певна річ, не підхлібний вигляд для національної честолюбності панславянських мрійників, яким удалося заагітувати частину Чехів і полудневих Славян, але ж чи смі-

ють вони надіятысь, що історія заверне о 1000 літ назад для приемності кількох сухітничничих суспільностей, які в кождій часті країни, де вони живуть, знаходять Німців побіч сїбе і кругом, які від непамятних часів не мають іншої мови для всіх цілей цівілізації, як німецьку; яким бракують перші умови національного життя: велике число народу і замкненість (*Geschlossenheit*) території?“ („Revolution und Kontrerevolution in Deutschland“, вид. Каутського.)

В такому ж дусі виступив Енгельс проти неісторичних народів в цілому ряду статей, поміщених в „*Neue Rheinische Zeitung*“, що почала виходити з 1. червня 1848 в Кельні, підписувана Марксом як шефредактором.

Так в статті „Демократичний пансловізм“ (14. II. 1849) виступив Енгельс дуже гостро проти соціалістичного пансловізму Бакуніна*), якого програму розвинув останній в брошурі

*) Належить зауважити, що Бакуніна соціалістичне славянофільство було нічим іншим, як тільки пере кладом історичної теорії Гегеля на соціалістичну славянську мову. Бакунін студіював німецьку класичну фільософію ще до свого приїзду в Берлін. Тут студіюючи на університеті, він поглибив свої фільософічні знання та зазнайомився з фільософією Гегеля. Цей останній мав на нього чималий вплив, а погляди Гегеля на Славян мусіли в нього викликувати певні почуття обиди, як Славянин. З внутрішньої реакції проти поглядів Гегеля на Славян, він став конструувати в

„Поклик до Славян“ (німецьке видання — Koethen, 1848.)

Для кращого зрозуміння цеї статті Енгельса, наведемо тут два невеличкі уступи із „Поклику“, щоби пізнати, чого хотів Бакунін.

Він починає його так:

„Зараз першим знаком життя революції був крик ненависті проти старого гніту, крик співчуття і любові до всіх поневолених народностей. Народи відчули, нарешті, ганьбу, якою покрила стара дипльоматія людськість і пізнали, що жіколи щастя народів не буде забезпечене, як довго де не буде в Європі житиме один Однісський народ під гнітом! Геть гнобителів! — розвдався голос, як з одних уст. Хай живуть поневолені Поляки, Італійці і всі! Жадиці завоювницької війни більше! Але іще одну, а останню треба вибіроти до кінця, добру війну революції аж до остаточного визволення всіх народів! Геть штучні граници, які насильно збудували despoticні конгреси з так званих історичних,

свої душі їх будучість та проголошувати свободу і незалежність кожного славянського народу. Так розвивалося у Бакуніна антинімецькі настрої. Вони перейшли в ненависть, коли після виступу його в Празі 1848, поспівались на його гострі, часами особистої натури, напади з усіх сторін. На вплив німецької класичної філософії на політичний світогляд Бакуніна перший вказав Драгоманів (М. А. Бакунінъ. Критико-біографический очеркъ).

географічних, торговельних і стратегічних конечностей!

«Не сміє бути ніяких інших границь, крім тих, що відповідають природі, які вказують справедливість і змісл демократії, які установить суверенна воля самих народів на підставі їх національних властивостей.»

І даді: „Революція проголосила з почуттям своєї сили розвязаними деспотичні держави: прусську державу, Австрію, Турцію, останню потіху деспотів, російську державу, проголонуючи як остаточну мету перш за все загальну федерацію європейських республік“.

Така була думка Бакуніна. Хто може мати що небудь проти неї?

А однак Енгельс у відповіді на неї має одне слово: „ілюзії“! І в двох статтях присвячених демократичному панславізму старається доказати, що австрійські Славяне за видуком Поляків — в цих статтях він займається тільки австрійськими Славянами — „ніколи не мали власної історії, що вони історично, літературно, політично, торговельно і промисловово залежні від Німців і Мадяр, що вони по частині згерманізовані, змадяризовані, зіталізовані, що як би вони збудували самостійні держави, то їх опанували би не вони, але німецька й італійська буржуазія своїх городів і що вкінці ані Угорщина, ані Німеччина не зможе стерпіти відорвання.

і самостійного укоституовання таких неспособіх до життя міждержав“.

І коли Бакунін апелює до свободи, рівності і братерства всіх народів, до справедливості і людськости, Енгельс зі сарказмом і іронією відповідає:

„Справедливість“, „людськість“, „свобода“, „рівність“, „братерство“, „незалежність“ — досі ми не нашли нічого більше в пансловянському маніфесті, як ці більш або меньш моральні категорії, які справді звучать дуже гарно, але в історичних і політичних справах не доказують нічого. „Справедливість“, „людськість“, „свобода“ і т. д. можуть тисячу разів вимагати того або іншого; коли однаке це неможлива річ, то з них нічого не буде, а зостається поза всім тим тільки пусте манчення.“ — Народи, що ніколи не мали власної історії, не здатні до життя, вони ніколи не зможуть прийти до якої небудь самостійності“.

І далі в тій самій статті „Демократичний панславізм“:

„І вкінці, що ж де за „злочин“, яка „проклята політика“, що Німці й Мадяри в часі, коли в Європі взагалі великі монархії були „історичною конечностю“, всі ті малі, скоплювали, безсилі наційки зігнали до купи в одну велику державу і тим самим дали їм можність брати участь в історичному розвитку, від якого були б зовсім далекі, коли б їх

полищено самим собі. Очевидячки, подібне не дається перевести, щоби не роздавити насильно не одну спокійну національну квітку. Але без насильства, без залізної безоглядності ніщо не доконується в історії і як би Олександр, Цезарь і Наполеон мали ту саму зворушливість, до якої тепер апелює панславізм в користь своїх зледащілих клієнтів, то що було би тоді з історією!“

Як бачимо, тут устами Енгельса говорить Гегель. Не тільки аргументація, але поодинокі звороти живцем запозичені з його фільософії історії й права.

Інтересне для нас ще одно місце із загадої виспіє статті:

„На ділі, становище Німців і Мадяр було б надзвичайно потішним, коли б австрійські Славяне знайшли підмогу для свого так званого „права“.

Між Шлезек і Австрією (долішню) вбито клином незалежну чесько-моравську державу, а через полудневу славянську республіку Австрія і Стирія відтяті від свого природного *de bouché* до Адрії та Середземного моря; східна ж Німеччина розкладена наче хліб, що його щурі огризли! І все те з вдячності за те, що Німці завдали собі труду, уцівілізувати впертих Чехів і Словінців, що вони завели в них торговлю, промисл, зносне рільництво і освіту“.

Ярмо мадярське і німецьке над славянськими народами Австрії, яке Бакунін називає „злочином“, Енгельс називає „цивілізацією“ і вважає, що злочин цей належить до найкращих і найбільш вартих признання діл, якими можуть славитися в історії німецький і мадярський народи.

Так писали Маркс і Енгельс в своїх статтях з 1848—1852 про неісторичні народи Європи, головно про Славян.

Що ж торкається Лассалля, то цей може й незалежно від Маркса і Енгельса, але під могутнім впливом Фіхте і Гегеля дійшов до тих самих поглядів на неісторичні народи, до яких дійшли обидва перші. Ці погляди виложив він у своїй брошурі п. з. „Der italienische Krieg“ (1859) з яснотю, яка виключає найменший сумнів.

Розуміючи під демократією „автономію, законодавство народу у себе внутрі“, він пише:

„Звідки однако мало б узятысь це право на внутрішню автономію, як можна би собі його помислити, коли б його не випереджувало право на вітчизну автономію, то є на свободне від заграниці незалежне самоформовання народного життя!“

Прінцип вільних, незалежних народностей є отже основою і джерелом, матірю і корінем поняття демократії взагалі. Демократія не може потоптати прінцип народностей, без

самовбійного прикладення руки на власну свою екзистенцію, без усунення собі всякої ґрунту теоретичного оправдання, без основної зради своїх прінціпів.“ Але аразу ж заявляє Лассаль: „Цей прінціп демократії має одно тільки обмеження, яке через те є тільки обмеженням а не виїмком, бо воно виникає з самого поняття, з якого виводить своє оправдання прінціп народностей. Прінціп народностей корениться в праві народного духа (des Volksgeistes) на свій власний історичний розвиток і само-здійснення. Однаке були й іс. народи, що самі з себе не можуть піднестися до історичного буття; другі, що до його дійшли, але не можуть більше розвиватися та спочивають, як нерухомі руїни поза історією, вкінці ще такі, що хоч мають свій власний розвиток, але лишилися позаду від бистрішого, могутнішого розвоєвого процесу іхніх сусідів, даючи цим останнім таким робом в часах власного застою можність загарбання поодиноких частин їх краю на те, щоби вони могли бути тільки вдоволені із асиміляції своєї побідним народним духом і його культурним розвитком.“

Як отже право історії і її поодиноких жил — окремих народів — а так само право, кождої із цих жил в історичному організмі на власну функцію, на власний розвиток, є

фактично обусловлене тим, що вони (народи) функціонують, що вони розвиваються, так право народних духів на власну екзистенцію обусловлене є тим, що є народний дух, який своєрідно розвивається і додержує кроку з культурним процесом цілості. В противнім випадку завойовництво стає правом і то або засталегідь, або тільки опісля.

Пробою для цього права є при завойованню народу ріжної раси більше вимірання, при завойованню народу тої самої раси більше асиміляція його, то є піднесення його до власного висшого духа культури.

З цим правом англо-саксонська раса завоювала Америку, Франція — Алжир, Англія — Індію, народи німецького походження — народи славянських мов.

Так отже прінціп вільних народностей належить розуміти з цим одиноким обмеженням, або краще з цим докладним означенням; інакше він перестає бути прінціпом і стає абсурдом.“

Ось те, що називається „діялектикою“! Через обмеження прінціпу вільних народностей, яке робить Лассаль, зводить він сам прінціп до нуля, до абсурду. Але тільки таким способом він може знайти оправдання і освячені права історичних народів на завойовництво і грабіж неісторичних.

Варто на цьому місці навести ще виривок з листу Лассалля до його приятеля, відомого національного економа Карла Робертуса Ягетцова (лист датований 8. V. 1863), який цю думку Лассалля виставляє в повній наготі:

„І я надіюсь дожити пори, коли турецька спадщина дістанеться Німеччині, а німецькі солдати або робітничі полки стануть над Босфором...

„Я був надзвичайно порушений, коли перечитав у вашому останньому листі отсі слова!

„Бо дуже часто заступав я як раз цей погляд перед моїми партійними приятелями, які за це дозволяли собі мене називати „фантастом“.. Здається, що ми по духу прийшли на світ як сіамські близнюки. Ні, я не прихильник національного прінципу (*Nationalitätsprinzipier*)... Право народності признаю тільки для великих культурних націй... а не расам, яких право швидче тільки на тому полягає, щоб перші їх засімлювали і розвинули“ (Briefe von F. Lassale an Karl Rodbertus-Jagetzow. Berlin, 1878, ст. 56—57).

Як читач сам бачить, погляди Маркса, Енгельса і Лассалля не можна уважати за ніяку „помилку“, не диктуvalа їх їм навіть політична ситуація, за якої їм прийшлося висловлювати ці погляди. Оправдувати їх

тим, що славянські і взагалі неісторичні народи грали в 1848 р. переважно контрреволюційну роль, теж це можна.

Сам Каутський в часі цеї війни виступив проти так загально закоріненого погляду, будім, то „Славяни Австрії були постійно контрреволюційними, а Німці, Мадяри і Поляки революційними“. „Належало — каже він — до максім австрійської штуки правління, троюдити ріжні нації проти себе, через що правительство ставало незалежним від них усіх. При тім підпирало воно раз одні, а другий раз другі нації. Ті, яких правительство не підпирало, поступали — революційно, а ті, що їх підпирало — контрреволюційно. Чехи ніяким чином не були зпочатку контрреволюційні. Перше австрійське повстання, яке здавив Віндішгрец, було іменно чеське в Празі. А Віденці знову були так мало революційні, що давали багато запалених добровольців для армії Радецького, що мала своїм завданням здати італійську революцію“ („Die Befreiung der Nationen, 1917“).

Погляди Маркса, Енгельса і Ласоала на неісторичні народи, це їх глибоке переконання і духовна власність, які вони переняли від геніяльного національного фільософа Німців, Гегеля (Лассаль більше від Фіхте). Тут вплив Гегеля на оснувачів наукового соціалізму був так могутній, що його зразу можна піз-

нати, коли приміром Маркс старається дати поглядам Гегеля на Славян quasi-матеріальністичну ретушовку.

В статті п. з. „Поляки, Чехи і Німці“ („Тібіне“ 1852) Маркс пише:

„Славяне, а саме західні — Поляки й Чехи, це перш за все народи хліборобів; торгівля і промисл ніколи не мали у них великого значення. Наслідком цього було, що зі зростом населення і з повстанням городів попала в цих краях продукція всіх промислових артикулів у руки німецьких переселенців, а виміна цих товарів за хліборобські продукти, стала виключним монополем Євреїв, котрі, коли взагалі належать до якої народності, то в цих країнах на певно скорше в Німцями, ніж Славянами. Так воно є, хоч теж і в меншій мірі на всьому сході Європи. Ремісник, дрібний торговець, дрібний фабрикант є до нинішнього дня Німцем в Петербурзі, Пешті, Яссах і в самому Константинополі, між тим як лихварем, шинкарем, похатником — дуже важна особа в цих тонко заселених краях! — є майже виключно Єврей, якого матірною мовою є обридливо попсована пімецька. Значіння цих німецьких елементів у славянських пограничних повітах, яке росло в міру зросту городів, торгівлі і промислу, збільшилося ще, коли виявилася конечність, спроваджувати майже кождий елемент духов-

вої культури з Німеччиною; за німецьким купцем і ремісником поселювався на славянській землі німецький піп, німецький учитель, німецький учений.

„А за залізним кроком здобуваючих армії, або обачним, добре обдуманим жестом дипломатії, слідувала не тільки, хоча повільнім, але певним поступом, денационалізація через громадський розвиток, але вона його часто випереджувала.

„Так згерманізовано великі обшари західної Прусії і Познані від першого поділу Польщі через продаж або роздачу землі з державних домен німецьким колоністам через підпирання в цих околицях німецьких колоністів в закладанню фабрик і т. п., а дуже часто через найгостріші деспотичні міри супроти населення країни. Цим способом в останніх 70-ти роках посунено цілком гранічну лінію між німецькою і польською народностю. Тому, що революція з 1848 р. збудила в усіх поневолених народів претензії до самостійної екзіstenції і до права самим порядкувати свої власні справи, було цілком природнім, що Поляки зажадали відбудовання своєї держави в межах старої польської республіки з перед 1772 р.

„Певна річ, ця границя під той час, як гранична лінія між німецькою і польською народностю, не була вже більше справедли-

вою, вона з року на рік ставала що-раз більше несправедливою, від коли поступала германізація".

Про Чехів висловлюється Маркс в цій самій статті подібно:

„Чехію було окружено з 3 на 4 боки цілком німецькими краями. Німецький елемент зробив у Чехії найбільший поступ, навіть в столиці Празі держаться обидві народності нарівні, а капітал, торгівля, промисл і духовна культура опинилися в руках Німців.

„Виміраюча чеська народність, виміраюча по свідоцтву всіх відомих фактів останніх чотирох століть, зробила 1848 р. останню натугу, відзискати свою давну життєву силу, невдача якої, поминаючи всі революційні розважування, повинна тільки доказати, що Чехія далі може існувати тільки як складова частина Німеччини, коли б навіть частина її населення ще через кілька століть продовжувала балакати не німецькою мовою.“ (*Revolution und Konterrevolution in Deutschland*“).

2.

До дснування Міжнародної Асоціації Робітників у Лондоні (1864), приходилося Маркові і Енгельсові ще кілька разів забрати голос в справі неісторичних народів. І тепер зasadниче їх становище в цій справі не змінилося.

Але треба зазначити, що під впливом історичних подій та фактів, які найочевидніше розбивали їх погляди, були вони приневолені пристосовуватися в значній мірі до них і робити деяким неісторичним народам певні концесії.

Вже в статті „Демократичний пансловізм“, з якою ми вище зазнайомилися, Енгельс каже: „Окрім Поляків, Росіян (Russen)*), що найвище Славян Турції, ні один славянський народ не має будучності, з тої простоти причини, що всім іншим Славянам не достає перших історичних, географічних, політичних і промислових умов.“

Що до Росіян, то це річ самозрозуміла. Вони утворили могутню державу, яка кидала пострах на всю Європу і якої найбільше лякалися німецькі демократи.

Полякам робили Маркс і Енгельс віймок і то саме з огляду на небезпеку Росії для Німеччини, отже з чисто німецьких національних інтересів.

Так пр. писали вони в „*Neue Rheinische Zeitung*“ з 19. VIII. 1848 з приводу польської

(*) Лассалля погляд на Росію був такий: „Росія є своєрідно-варварською державою, яку її деспотичне правительство постільки старається ізвільнити, скільки де відповідає деспотичним інтересам. Варварство має тут оправдання, бо воно є національним елементом“. (*Der italienische Krieg*. Ferd. Lassalles *Gesamtwerke*, 2. Bd., ст. 381.)

дебати у франкфуртському парламенті: „Один французький історик сказав: „*Peu à des peuples nécessaires*“ (існують конечно потрібні народи). До цих конечних народів XIX ст. належить безумовно польський народ. Національна екзіstenція Поляків не є однаке ні для кого більш конечною, як для нас, Німців“ (Aus dem literarischen Nachlass von Marx, Engels und Lassalle, hg. von Fr. Mehring, т. III, ст. 148).

Що ж до турецьких Славян — Маркс і Енгельс мали на увазі Сербів — то боротьба балканських народів (Греців, Сербів, Румун, Болгар) за своє визволення з під турецького ярма, мала вже тоді чималі позитивні результати. Ігнорувати їх було неможливо.

Але й австрійські Славяне заставляли про себе говорити. Маркс і Енгельс давно засудили їх на національну смерть, але вмірати їм ані снилося. Навпаки, від 1848, цього року „весни народів“, починається їх не тільки літературне, але й політичне відродження, яке з кождим роком зростало на розмаху й силі.

З цим рухом прийшлося рахуватись Енгельсові. В статті п. з. „Німеччина і панславізм“, поміщений в „Neue Oder-Zeitung“, 21. IV. 1855, передрукованій у перше Рязановим в „Gesammelte Schriften von Karl Marx und Fr. Engels, 1852—1862“ (Stuttgart 1917), Енгельс знову

займається неісторичними народами Австрії. Характерна стаття тим, що автор в ній подрібно згадує про окремі славянські народи Австрії, а між ними й про Українців, що до яких він досить добре, як на той час, орієнтувався.

„З 70 міліонів Славян, що живуть на схід від Чеського Ліса і Каринтських Альп, приблизно 15 міліонів підчинено під австрійський скипетр і то репрезентантів майже кождої відміни Славян, всякої мови включно.

Богемське або чеське племя (6 міліонів) підпадає цілком під панування австрійське, польське є репрезентоване через майже 3 міліони в Галичині, руське племя (*der russische Stamm*) через 3 міліони Малорусів, (Червоно-русів, Русинів) (*Malorussen, Rotrussen, Ruthenen*) в Галичині і північній Угорщині — одиноке руське племя поза межами російської імперії, полуднево - славянське племя через приблизно 3 міл. Словінців (Каринтійців і Хорватів) та Сербів, включно з розсіяними Болгарами.“

Енгельс ділить всі ці народи на дві кляси.

Першу становлять ті народи, що в цілості живуть в австро-угорських межах. Це в першій мірі Чехи, „сумні руїни минулої величі“, яких належить вважати, як причіпки (*Anhängsel*) або до лімецької або до мадярської нації і на ділі вони не є нічим більше. До

другої кляси зачислює він відломи різних племен, яких в ході історії відділено від великого тіла їх нації і яких точка ваги лежить тому поза Австрією. Так мають австрійські Поляки свій природний гравітаційний центр в російській Польщі, Русини (Ruthenen) в злучених з Росією малоруських провінціях*) і Серби в турецькій Сербії.

Про ці народи Енгельс говорить так: „Що ці відорвані від своїх відносних народностей фрагменти гравітують до свого природного центру, це само собою розуміється, воно буде тим більше замітним, чим більше пошириться між ними цівілізація, а тому і потреби національно-історичної діяльності.“

Як з цеї цитати досить прозоро видно, Енгельс признає цій другій клясі народів славянських Австрії, а саме Полякам, Українцям і Сербам національну будучість. Він визнає Українців за окрему народність, точніше, визнає Великоросів і Малоросів за дві „руські“ народності і цілком вірно добачує

*) Тут Енгельс змінив свій погляд на Українців. В статті п. з. „Мадяри“ („Neue Rheinische Zeitung“, Januar 1849), передрукованій Мерінгом в „Nachlaß“, він писав: „Щоб зламати революційного духа Поляків, спілював вже Меттерніх до Русинів, племені, яке ріжниться від Поляків трохи відмінним діялектом, а також грекою релігією, і вже віддавна належало до Польщі, та від Меттерніха довідалося у перші, що Поляки є його гнобителями.“

в австро-угорських Українцях природні стремління до зedдання зі своїми земляками на російській Україні.

. Перейдім до поглядів Енгельса і Маркса про балканських Сербів. (Не робимо ріжниці між одним і другим, бо статті, про які нам приходиться згадувати, писалися ними або спільно, або по спільному порозумінню, так що їх треба вважати спільною літературною власністю.)

Іх прийшлося висловити з приводу кримської війни в статтях „Про східне питання“, уміщених в ньюйорській „Tribune“, які Авелінги у перше видали неповною збіркою п. з. Eastern Question (1897) а повно появилися доперва у Рязанова „Gesammelte Schriften von Karl Marx und Fr. Engels, 1852—1862, Stuttgart 1917, т. I.“

З гори мусимо зазначити, що в статті про Сербів Енгельс у перше старається застосувати історичний матеріалізм, з яким він вже раніше пішходив до польської справи.

Щоб читач міг переконатись, як Енгельс трактував національну польську справу, яка йому була симпатична і яку він з певних інтересів боронив, зазнайомимо його найперше з поглядами Енгельса на неї.

З приводу польської дебати у франкфуртському парламенті 1848 р. Маркс і Енгельс виступили в горячу оборону Поляків в кіль-

кох статтях, поміщених в „*Neue Rheinische Zeitung*“, передрукованих Мерінгом в „*Nachlaß*.“

Один момент в цій дебаті нас особливо інтересує.

В парляменті іменно виступив проти Поляків берлінський історик, проф. Вільгельм Йордан. Він виступив як Гегеліянець, цілком в дусі історичної теорії свого учителя. Йдучи за нею, він цілком слушно зарахував Поляків до неісторичних народів, до народів, що зійшли з арени історії і мусять з цим лише погодитися. Йордан отже виступив точнісенько з такими самими поглядами на польську справу, які мали Маркс і Енгельс відносно інших неісторичних народів, за виїмком іменно Поляків.

Ось що казав Йордан:

„Коли всеж таки признаємо право історії, яка в своєму конечному ході розтоптала народність, що не почувала в собі досить сили удержатися між рівними націями, то було би не полудськи і по варварськи, бути байдужим, дивлячись на довге терпіння такого народу.

„І я далекий від такої нечулости. Однаке, що іншого є, давати впливати на себе трагедії, а що іншого хотіти наче скасувати цю трагедію.

„Адже ж тільки залізна конечність, якій підпадає герой, робить з його долі правдиву

трагедію. А мішатися в хід цеї судьби, з людських почувань задержувати колесо історії і ще раз захотіти його завернути, це означало б, виставити себе самого на небезпеку, бути через його роздавленням. Хотіти відбудовати тому Польщу, що її загибель наповняє нас оправданим смутком, це я називаю слабоумною сентиментальністю.“

Як бачимо, Йордан поцілив в Ахілеву п'яту погляди Маркса і Енгельса на неісторичні народи.

Виступаючи проти Йордана, вони мусіли виступити проти Гегеля і проти власних своїх гегелівських поглядів на неісторичні народи. І тут у перше прийшлося їм послугувати методом економічного матеріалізму.

Маркс і Енгельс відповідають Йорданові: „Поляки мають вибір: коли хочуть відогравати „правдиву трагедію“, тоді мусять покірно дати дозволити себе роздерти залізною стопою і круговоротним колесом історії, та сказати цареві Миколі: Пане, хай стається твоя воля! Або коли захотять бунтюватися і пробувати, чи її вони не зможуть теж насадити „залізну стопу історії“ на карк своїм гнобителям, тоді вони не відограють „правдивої трагедії“ і пан Вільгельм Йордан з Берліну не має для них більше інтересу.

„Деж лежала невмолима, залізна конечність, що хвилює знищила Поляків? В упадку

шляхецької демократії, що основувалася на кріпацтві, то є в зрості великої аристократії між шляхтою. Це був поступ, о скільки це був одинокий шлях, щоби вирости з прежнього стану шляхецької демократії. Який був наслідок цього? Той, що залізна стопа історії, себто три автократи Сходу задушили Поляків. Аристократія була приневолена ввійти в союз з заграницею, щоби упоратися із шляхецькою демократією. Польська аристократія стала до недава, а навіть ще нині, пекельним союзником гнобителів Польщі.

„А де лежить невмоляма, залізна конечність того, що Польща знов визволиться? В тому, що панування аристократії в Польщі, яка в 1815 принаймні в Познані і Галичині, а павіть в часті російської Польщі не перестала існувати, але нині так само пережила, як в 1772 демократія дрібної шляхти, в тому, що відновлення аграрної демократії стало для Польщі не тільки політичним, але теж соціальним питанням життя, в тому, що джерело екзіstenції польського народу, рільництво, загине, як панцирний хлоп не стане вільним земельним власником, в тому, що аграрна революція є неможливою без рівночасного здобуття національної екзіstenції, посідання побережка балтійського моря, гирл польських рік.

„Певна річ, стара Польща шляхецької демократії вже давно померла і вона похована, але цей „герой“ породив сильного сина, від знайомства з яким може стати лячно не одному придурковатому берлінському літераторі, котрий доперва виставить свою драму, та покладе свою руку на „круговоротне колесо історії“, а якому належить певна побіда. Цей син — це Польща „селянської демократії.“

Варто підчеркнути основну історично-матеріалістичну думку поглядів Маркса і Енгельса на польську справу: Шляхецька Польща впала, бо її соціальні основи і весь зміст увійшли в суперечність з історичним розвитком. Але розвиток історичний працює в користь відбудовання Польщі, коли до значення і політичної сили прийшли в ній нові соціальні кляси на місце шляхти.

Цю клясу добачують Маркс і Енгельс в селянах, міщенках і робітниках, коротко в „селянській демократії“. (Польська робітнича кляса в 1848 р. так як би не існувала).

Але ми питамо: чи ж цю лінію соціального розвитку не став переходити кождий інший неісторичний народ в XIX ст., в більшій або меншій мірі, і чи ж в цьому не була об'єктивна запорука відзискання їх національної незалежності? Чи ж „селянська демократія“ не стала скрізь як з під землі

виростати, коли впали окови кріпацтва і на його місце став розвиватися капіталізм? І чи ж зрист її серед кожного неісторичного народу не означав того, що мусить прийти вкінці „момент“, ця невмолима залізна конечність, коли його демократія, селянська і робітнича, покладе „свою руку на круговоротне колесо історії“?

Перейдемо тепер до сербської справи.

В статті п. н. „Народности в Турції“, зі серії статтей про „Орієнタルне питання“, писаній Енгельсом 22. III. 1853, читаемо зараз на її початку:

„Дійсно спріним пунктом є завше європейська Турція, великий півостров на півдні від Сави і Дунаю. Цей великий обшар є настільки нещасливий, що його заселює конгломерат найріжнородніших рас і народностей, про які трудно сказати, котра з них є найменше здатна бути носієм цівілізації й поступу. Міліон Турків держить в підданстві 12 міліонів Славян, Греків, Румун, Арнавтів, і до недавна могло видаватися, що між тими ріжними расами саме Турки є найбільше відповідні (підч. мое), щоб удержати своє верховне панування, яке серед так помішаного населення може припасти тільки одній народності. Однаке, коли ми бачимо, як усі цівілізаційні заходи турецького правительства не мали успіху, як фанатизм ісламу, якому

дається поривати головно турецька товпа в кількох великих городах, відкликується ненастінно о поміч то до Австрії, то до Росії, щоби знову прийти до сили і певний поступ знову знівечити, як ми бачимо, що центральне, себто турецьке правительство, ослабляється з року на рік через повстання в християнських провінціях, з яких ні одно не проходить цілком без успіху, дякуючи слабості Порти і інтервенції сусідніх держав, як ми бачимо, що Греція здобуває свою незалежність, що Росія дістас в свої руки частину Вірменії, а Молдавія, Волохія, Сербія по черзі підпадають під протекторат Росії, то мусимо признати, що присутність Турків в Європі становить поважну перешкоду для розвитку помічних джерел грецько-ілірського півострова“.

Дуже характерні ці слова для Енгельса і Маркса! Вони показують нам, як важко розстatisя авторам „Комуністичного Маніфесту“ з гегелівськими поглядами на неісторичні народи.

Історична теорія Гегеля каже їм бути по боці Турків, як історичного народу і носіїв цівілізації на балканському півострові. Але дійсність немилосердно торощить ці погляди. Народности европейської Турції, так чи інакше порвалися „покласти свою руку на колесо історії“ і то не без очевидного успіху. Це ряд фактів, над якими переходили до

порядку дневного, було би просто нерозумно. І ось до цих фактів допасовують свою думку і Маркс і Енгельс, та роблять концесії неісторичним народам. Вони заговорили про ліквідацію європейської Турції.

В статті п. з. „Що має статись з европ. Турцією?“ з тої самої серії статей про орієнタルне питання, яка приналежить перу Енгельса (21. IV. 1853) — всі прочі є Маркові — а яка з дивних причин не ввійшла до видання „Eastern Question“ Авелінгів, читаємо:

„Але чи не розгориться світова війна, коли турецький вплив над Босфором зникне, коли ріжні народності і конфесії балканського півострова визволяться? — Так питается рутіна європейської дипломатії“.

Енгельс відповідає:

„Але хто, студіюючи історію, навчився подивляти вічну переміну людської долі, в якій нічого постійного не має крім непостійності і нічого неперемінного крім переміни, хто слідив за залізним ходом історії, якої колеса безпощадно котяться по руїнах великих держав, роздавлюючи без милосердя цілі генерації, хто, одним словом, має на те отверті очі, що ніякий демагогічний поклик і ніяка революційна проклямація не може впливати так революціонізуюче, як прості факти історії людськості, хто може зрозуміти безмірний революціонізуючій характер тепе-

рішньої епохи, де пара та електричність і друкарська фарба, артилерія і копальня золота, в спільному союзі протягом одного року більше спричиняють перемін і революцій як давнійше на протязі цілого століття, цей певно не злякається поставити собі це історичне питання, тільки тому, що єдино його правильне розвязання могло би привести до європейської війни.“

Як бачимо, тут Енгельс просто майстерно застосовує історичний матеріалізм до історичних явищ. Це видко ще краще далі, коли він відповідає на питання, кому має припасти турецька спадщина в Європі.

„По перше,— каже він,— це факт, який не дається заперечити, що півостров, який просто називають європейською Турцією, є природною спадщиною полудневославянської раси. З 12 міліонів населення його, 7 належить до цеї раси. Від 12 віків є вона в посіданню землі. Поминувши тонко засіяне населення, котре, хоча є славянського походження, приняло однаке грецьку мову, її (полудневославянська раса) природними суперниками є турецькі, або арнавтські варвари, що давно показали себе закоренілими противниками всякого поступу.

Натомість полудневі Славяни в середині країни є виключними носіями цівілізації. Вони вправді це утворили ще нації, але в

Сербії є вони вже сильні і відносно розвиненим ядром нації. Серби мають власну історію, власну літературу. Свою теперішню незалежність завдячують 11-літній завзятій боротьбі супроти ворога, який що до числа дуже переважав над ними. В останніх 20-ти роках зробили вони великі культурні поступи, а християне в Тракії, Болгарії, Македонії і Босні вважають Сербів як осередний пункт, довкола якого всі вони будуть в будучності гуртуватися в своїх боротьбах за незалежність. Можна твердити, що чим більше Сербія і сербська народність укріпляться, тим певніше буде зіпхнений вплив Росії на турецьких Славян на задній план. Бо Сербія мусітиме, щоби могти удержати своє визначне становище як християнської держави, брати свої політичні інституції, свої школи, свої наукові відомості, свої промислові урядження із Західної Європи. Тим пояснюється аномалія, що Сербія мимо російського протекторату, є від часу своєї еманципації конституційною монархією.“

Висновок, який робить Енгельс, такий: „Історія, а також факти нашого часу вказують на те, що на руїнах держави ісляму треба збудувати вільну християнську державу.“

Розуміється, проба розвязання Енгельсом східного питання не є вільна від звичок думки і пересудів автора. Він предиспоно-

ваний юстити на Балканах на місце Турків — Сербів, отже заступити лише Турків Сербами, лишаючи централістичну державу народностей. Але він сам почуває і бачить, що крім Сербів є ще й інші поневолені народи на Балканах, що рекламують своє право до свободного національного життя і незалежності і тому лишає питання про їх визволення отвертим.

Але те, що Енгельс говорить про Сербів, надзвичайно цікаве і характерне для самого автора. Він говорить про їх історію в минулості. А котрий із славянських поневоленіх народів в Австрії і Росії, які Енгельс і Маркс, за невеликими виїмками, засуджували на національну смерть, не має своєї історії? Він говорить про сербську літературу і науку. Треба одначе сказати, що сербська література і наука, які тоді відроджувалися, стояли о цілі небо низше від чеської. Чеська література взагалі стояла тоді найвище з поміж усіх інших славянських літератур. В 1/2 XIX ст. чеська наука мала таких представників своїх, як Добровського, Юнгмана, Колляра, Шафарика, історія — Паляцького і Ербена, красне писменство — Фр. Челяковського, Кліцперу, Піля й Марка, Пр. Хохолупека, К. Г. Маху, К. Гавлічка, Божену Немцову і інших. Виявляється отже, що визволення неісторичних народів, в обороні

яких так палко станув Бакунін в своїому „Поклик до Славян“, не є „пустим маяченням“, що воно не належить до „неможливостій“, іс є тільки „моральною категорією“, яка нічого не доказує. І нині найкраще бачимо, що у Бакуніна, на котрого з такою фурією накинувся Енгельс, був не тільки революційний темпера-мент, але добрий історично-політичний нюх.

Адже ж недалекий той час, коли здійсни-ся вповні політичний його сон з 1848 р.!

Чим отже пояснити собі ту суперечність в поглядах Маркса-Енгельса на Сербів і на Чехів? Дехто може сказати: Проти Сербів стояли Турки, нарід, що історично переживає себе, а проти Чехів стояли Німці, нарід, що був в повній силі свого історичного розмаху. Але ми далі побачимо, що цей аргумент аб-солютно є не стійним, бо пізніше Маркс станув горяче в обороні державної незалеж-ності Ірландії, а проти Ірландців, так силь-но засім'юваних, що перестали балакати своєю мовою, стояли Англійці, першорядний носій світової цівілізації, народ масивно історичний.

Суперечність отже в поглядах Маркса і Енгельса на Поляків і Ірландців з одного боку, на Сербів з другого і на Чехів та інші неісторичні народи, після всього сказаного нами, ясна.

II. Прудон про федералізм, народність і поневолені народи.

В протилежності до Маркса, Енгельса і Лассалля, які засуджували неісторичні народи на національну смерть, теоретик французького ідеольогічного анархізму, Пер Жозеф Прудон був їх палким оборонцем. В ролі цій виступає він однаке не як прихильник національного прінципу — дей прінціп він пристрастно поборював — але як ідеольог іншого прінципу, якому він дав широке теоретичне обосновання, прінципу федералізму. Але треба з гори зазначити, що його ворожість до національного прінципу мав головне своє джерело у властивому йому доктрінарізмі, який найчастіше йшов у нього в парі із захватливим оппортунізмом. Його прінціп федералізму — це ціла доктрина. Це ціла льогічна система, система політично-економічного характеру, в якій не тільки людський індивід, але й кожда колективна одиниця, отже і народ, мав запоручене право на життя і

повний свій матеріальний та духовний розвиток.

З прінціпом федералізму Прудона ми повинні докладніше зазнайомитися, тим більше, що Прудон мав великий ідейний вплив на Перший Інтернаціонал а також рішаючий на нашого Драгоманова, що найбільше був помітний в його українській „політичній програмі“, опублікованій в І книжці женевської „Громади“.

Повний виклад своїх федеративних думок дав нам Прудон у своїй праці п. з. „*Du Principe fédératif et de la nécessité de reconstitution du parti de la Révolution*“ (Paris, 1863), писаній на схилі свого життя.

Автор поділив працю на три часті, з яких перша, присвячена теорії федералізму, представляє для нас найбільший інтерес. В ній дає нам автор, щоб ужiti його власних слів „фільософічну й історичну дедукцію федеративного прінціпу“.

„Політичний лад — дедукція Прудона — основується на двох протилежних собі прінципах: авторитеті (l'autorité) і свободі (la liberté). Обидва прінципи є так старі, як людська раса.

Прінціп авторитету — це прінціп родинний, патріярхальний, панський, монархічний, теократичний. Він змагає до ієархії, до централізації, до поглочування. Його дала сама природа.

Прінціп свободи — це прінціп особовий, індивідуальний, критичний. Він змагає до ділення, до вибору, до трансакції. Він даний духом і тому є вищий від прінципу авторитету.

З цього ясно, що кожде громадянство, навіть найбільш авторитетне, з конечності має в собі частину свободи. І навпаки, кожде громадянство, навіть найбільше свободне (ліберальне), не є зовсім вільне від авторитету. Тільки обидва прінципи є між собою в ненастній опозиції й боротьбі.

Цим двом прінципам відповідають два протилежні собі режіми: абсолютний або авторитетний і ліберальний.“

Прудон дає таку детальнішу їх класифікацію, виходячи з чисто льогічного розумування і дедукції:

1. Режім авторитету.

А. Правління всіма через одного. Це монархія або патріярхат.

а) Правління всіма через всіх. Це панархія або комунізм.

Основною, характерною рисою цих двох родів режіму авторитету є неподільність влади (*l'indivision du pouvoir*).

2. Режім свободи.

Б. Правління всіма через кожного. Це демократія.

б) Правління кождим через кожного. Це ан-архія або *self-gouvernement*.

Основною характерною рисою цих двох родів режіму є поділ влади.

Такі є на думку Прудона чотири елементарні форми правління, виведені, повторюємо, *a priori*, чисто льогічним способом. Тому автор не ідентифікує їх з правителством дійсности, факту (*les gouvernements de fait*), що є ділом узурпації, насильства, реакції, переходу, емпіризму, де приймаються одночасно всі прінципи і однаково їх нарушується та нехтується. Всі однаке правительства факту дадуться звести до двох формул: до підпорядкування (*subordination*) авторитету свободі, або до підпорядкування свобод авторитетові.

Продовжуючи далі своє льогічне розумування, Прудон каже: тому однаке, що обидва прінципи, на яких основується кождий суспільний устрій, се-б-то авторитет і свобода, є з одного боку протилежні собі і стоять між собою в ненастаний боротьбі, а з другого, не можуть себе ні виключити, ні знищити, то вирівнання між ними є конечне і неминуче, коли боротьба між ними не має привести в громадянстві до вічних революцій, революцій без кінця.

Це вирівнання настає іменно в прінципі федеративнім.

Як це діється?

Знайти рівновагу між двома силами, це значить, підпорядкувати їх праву. Право являється головним змістом договору або контракту. Ціллю контракту буде, знайти цю рівновагу. Конкретно виглядає воно так:

З еволюцією держав, коли держава по-більшується як що до населення так і що до території, авторитет що далі то більш і більш став нестерпним. Це момент, коли авторитет робить концесії свободі. Це момент, коли всі домагаються конституції і підпорядкування праву всіх громадян держави. Контракт став заключеним, він став дійсністю.

У вічній боротьбі авторитету і свободи, як свідчить історія, велика франц. революція з'явилася як діякритичний момент, який показував, що в політичному устрою свобода взяла офіційно верх над авторитетом.

З цеї хвили загрожений у свому істнуванню авторитет падає що раз більше, а свобода став що раз більше реальною і міцною. Абсолютизм, розуміється, ставить опір, але він мусить піти собі геть. Режім ліберальний, або контрактуальний бере верх над авторитетом.

Це діється однаке прогресивно. Воно значить, що громадський устрій став що далі то ліберальнішим, аж вкінці знаходить своє завершення у федераційній системі. А тому, що ліберальний режім, якого завершенням

є федералізм, основується на контракті, то на цьому основується теж і федералізм.

Що таке контракт (договір)?

Контракт після французького цивільного кодексу (Наполеона), який є тільки широкою редакцією кодексу, випрацьованого конвентом в дусі науки Руссо, є „умовою, на підставі якої одна або більше осіб зобовязується супроти одної або більше других осіб щось робити або не робити“ (арт. 1101). Кодекс вичислює ріжні роди контракту. Прудон відповідно до предмету умови ділить контракти на домові, цивільні, торговельні й політичні. Він займається останнім.

Політичний контракт, на його думку, є важливий і моральний тільки тоді:

1. Коли він взаємно обовязує контрагентів супроти себе (*synallagmatique*, або *bilateral*) і коли кожда зі сторін ангажується дати або зробити щось, що тільки є еквівалентом, се-б-то рівнозначною заміною за те, що їй дається або що для неї робиться (*commutatio*).

2. Коли він, о скільки ходить о його предмет, підпадає в певних границях обмеженню і то в тій ідлі, щоби була з нього користь і вигода для всіх.

Ці дві умови повинні мати місце в демократичному режимі, але вони є найчастіші фікцією.

Прудон завдає собі питання: чи можна говорити про політичний контракт в демократії, репрезентаційній і централістичній, в монархії конституційній і цензовій, а навіть комуністичній республіці на зразок держави Платона, який би забезпечував громадянинові в державі рівність і взаїмність? Чи можна казати, що той контракт, котрий бере від громадянина половину або $\frac{2}{3}$ його суверенітету й четвертину його продукту, обмежується справедливо?

Правдою буде сказати, що контракт у виспе наведених системах є просто чудовищним і тягарем, бо має більшу або меншу вагу тільки для одної сторони, бо він тільки односторонній (*unilateral*) без компенсацій і до того непевний, бо користь з нього не є забезпеченюю (*aleatoire*).

Ці дві умови політичного контракту можуть бути тільки тоді здійснені, коли громадянин, вступаючи в асоціацію: по перше — дістас стільки від держави, скільки для неї жертвую, по друге — коли зберігає свою свободу, свій суверенітет і свою ініціативу.

Так означений політичний контракт називає Прудон федерацією. Ось її дефініція:

„Федерація (від лат. *foedus, -eris*), се-б-то пакт, контракт, договір, конвенція, союз і т. д., це угода, на підставі якої один або кілька пісфів родини, одна або кілька громад або дер-

жав зобовязуються взаємно й рівно, одні — проти інших, з огляду на один чи більше особливих предметів, при чому виконування її припадає спеціально і виключно на делегатів федерації“.

За істотну ознакою федеративного контракту уважає Прудон те, що контрагенти (родина, громада, кантон, провінція, держава) зобовязуються обосторонно та при рівноціннім свідченю застерегти для себе більше прав, свободи, авторитету, власності, як віддають їх. В той спосіб кожда громада, кожда провінція, а разом з тим і кождий народ має можливість зберегти повну свою свободу.

Контракт федеративний, загально кажучи, має своїм предметом, гарантувати сконфедерованим державам їх суверенітет, їх територію, свободу їх громадян, а також вирівняти різниці між членами в імя спільної безпеки та добра.

З цього слідує, що центральна влада у федерації стає звичайним повномочником і виконує підпорядковану функцію. Її декрети обовязують в окремій сконфедерованій державі тільки тоді, як вона їх прийме.

Зі здійсненням ідеї федерації, яку Прудон уважає найвищою, до якої може піднятися політичний геній, наступає універсальна рівновага, остаточне вирівнання обох антагоністичних прінципів: авторитету й свободи,

Така в загальних рисах теорія федералізму Прудона, яка здійснюватиметься прогресивно, а ХХ вік, на його думку, буде ерою федерації.

Цю теорію, яка має становити певну завершену політичну систему анархізму і над якою Прудон, як сам заявляє, працював більше як 25 літ, розвиваючи її в ріжних своїх більших і менших працях, дається кількома реченнями так схарактеризувати: вона еволюційна і реформістська, бо приймає у свою основу поступенний прогресивний, мирний і реформістський розвиток, вона дрібно-буржуазна, бо тільки старається злагодити економічний визиск, а не усуває його зовсім, що може наступити тільки зі знищеннем приватної власності, яку однаке Прудон задержує.

Розуміється, ми далекі від того, щоби обезпінювати ідею федералізму автора „*Du principe fédératif*.“ Ця ідея має перед собою велику будучність. Але її здійснення може наступити, на нашу думку, тільки тоді, коли людськість вийде обновленою після великих соціальних потрясень, які вона неминуче мусить перейти.

Погляньмо тепер, як автор представляє собі практично здійснення свого федеративного принципу.

Про це говорить автор в других частинах своєї праці а також і в інших працях. Його

діялектика й розум не проблискують тут зовсім геніяльностю. Треба однаке зазначити, що він іноді здає собі добре справу зі суперечностій, які приходиться йому поборювати при практичному розвязуванню своєї ідеї.

Так пр. говорячи про ідею одної універсальної конфедерації, заявляє Прудон, що Європа ще завелика для одної конфедерації. Вона може творити хіба конфедерацію конфедерацій.

Тому він виступає проти так зв. „Сполучених Держав Європи“, про які вже за його часів досить голосно говорено в Західній Європі, особливо ж у Франції. Під ними загально розуміли союз усіх європейських держав, як великих так і малих, під перманентною президентурою одного конгресу.

При цьому кожда держава зберігала би ту форму правління, яку сама захоче мати. Заступництво на конгресі було б пропорціональним. Прудон цілком слушно каже, що ці Сполучені Держави Європи скоро здегенерували би ся в одну європейську державу та що малі держави були б постійно майоризовані великими. „Подібна федерація“, — заявляє він, — „була б нічим іншим, як тільки западнею (up riege) без ніякого змислу“.

Варто ці слова підчеркнути, бо Прудон не потрафив стати вільним від того самого

закиду, коли йому прийшлося говорити про будову конфедерації на далеко меншому просторі, як Європа. І не міг з цього закиду звільнитися, бо обективні умови за капіталізму мусять з гори звести, на нашу думку, всяку федерацію до западні для слабших народів.

*

Боротьба Італії за свою національну незалежність і зedнання, дала Прудонові народу ще раніше виступити зі загальним пляном практичного здійснення федералізму в Європі, в його книжці „*La fédération et l'unité en Italie*“ (Paris, 1862).

„Європа“, каже він, „складається з двох категорій держав, великих і малих“. Англія, Австрія, Франція, Прусія й Росія — це великі держави, прочі — малі.

Коли Італія обєднається, то вона стане шостою великою державою. Цьому поділові, держав, цілком довільно конструує автор, відповідають дві системи: унітарна й федеративна. П'ять великих держав, евентуально шість з Італією, представляють першу систему, інші — другу. Держави унітарної системи мають свою метою поділити між собою всю Європу та більшу частину світа. Їх прінципом є: підчиняти провінції і громади, душити всяку свободу і свободу кождої народності. Це новий рід „імперіялістичного феодалізму“.

Систему федеративну представляють знов конфедерація німецька та швайцарська, до яких Прудон додає ще інші, які на його думку в найближшому часі повинні повстati, а то: італійська, скандинавська (Швеція, Норвегія й Данія), ціренська (Бельгія, Голландія й Люксембург), та дунайська. Ціль держав цеї системи протилежна першій: свобода кождої народності, провінції, громади, одиниці, як найбільша сума життя, активності й незалежності. В цих іменно державах добачує автор прелюдію децентралізації великих держав а в наслідку цього і загальне розоруження.

Після певного вагання, на думку автора, і великі держави самі пристануть до федералізму. А як це станеться, тоді буде здійснена європейська рівновага.

Ця практична конструкція, яка грішить довільністю, досить ілюзійна. Її зasadничою хибою є те, що Прудон ідеалізує малі держави, зачисляючи їх до федеративної системи, між тим, коли вони, за виїмком хіба одної Швайцарії, в дійсності унітарні держави, тільки в меншому масштабі.

Все ж таки треба сказати, що досі суперечність у Прудона між його теорією й практикою не так то велика.

Вона різко впадає в очі, коли йому приходиться говорити про зedinenня Італії.

Ідеольогом зединення Італії був, як відомо, Мацціні. В його політичних писаннях ця ідея знайшла найкращий вираз. А його приятель Гарібалльді поклав собі за ціль свого життя зреалізувати її зі збруєю в руках.

Обидва покладали великі надії на сардинського короля Віктора Емануїла, як на того, що доведе діло зединення Італії до успіху. За для цього цей останній ввійшов в порозуміння з цісарем Франції Наполеоном III. Маджента й Сольферіно, де Італійці та Французи на голову побили Австрію, мали довести до бажаної цілі.

Але Наполеон, даючи поміч Італійцям, мав свою ціль. В 1859, в перемирю у Villa franca, він запропонував Італії конфедерацію з Францією під протекцією останньої.

Однаке на це не згодилися ні Мацціні ні Гарібалльді.

Наслідком цього було, що Австрія задержала Венецію, що правда, не на довгий час, а римська теократія далі оставала незалежною державою, якій, в додатку, Наполеон дав мілітарну поміч. Мацціні запалав страшенною ненавистю проти Наполеона й Віктора Емануїла, що запропстили діло зеднання Італії. Він кинув свою батьківщину, щоби за границею конспіративним шляхом працювати для неї.

І коли він відсн писав, що без Риму й Венеції не має зединеної Італії, це дало привід Прудонові до виступу проти Мацціні і Гарібалльді.

У вище згаданій книжці він висміяв національний прінціп, а саму ідею зединення Італії назвав утопією.

Проти цеї ідеї він наводить такі аргументи: По перше, зединена Італія, що числила би 26 міліонів населення, означала би конфіскату всіх провінціяльних і муніципальних свобод в користь одної вищої влади королівського уряду. По друге, це означало би знищення окремих народностей Італії: Неаполітанців, Роман, Тосканців і Ломбардців.

Ці аргументи старається автор підкріпити ще третім, а саме, що італійська народність, на його думку, це ніщо інче, як абстракція, як фікція, так само, як такою фікцією є французька народність.

Перший аргумент Прудона проти зединення Італії треба вважати чисто доктрінерським, навіть тоді, коли б він був об'єктивно вірним. Немає найменшого сумніву, що національне буржуазне зединення веде до концентрації влади в руках буржуазії, і що Мацціні цього собі й бажав, хоч в республіканській формі.

Прудон однаке бачив в будучності обмежування свобод провінцій і громад у зе-

динспіл Італії, а замикав очі на той страшний стан речей, що панував в цілій Італії за його часів.

Чи ж Італія до свого з'єднення не була поділена на цілий ряд деспотів? Чи ж не сидів в кожнім більшім городі або провінції князь, що правив тільки після рецепти Маккіявелі? Чи ж в Римі не сидів найобридливіший деспот з тіярою на голові, ганьба італійської свободи? Деж були ті провінціяльні й муніципальні свободи, про які Прудон згадує? Чи ж супроти такого стану речей не було раціональним, як бажали Мацціні й Гарібальді, взяти всіх тих князів і королів Італії, своїх і чужих, за карк і раз на завсігди увільнити від їх присутності італійську землю?

Доктрінерство однаке Прудона зникає, коли він говорить позитивно. Він гарячо станув в обороні пляну Наполеона федерації Італії з Францією під протекцією останньої, і тому, що Мацціні та Гарібальді заявилися проти його, не лишає на них ні одної сухої нитки.

Послухаймо, як Прудон боронить цей плян:

„Італія сфедерована, всюди з конституційною свободою, це було би правдивим здійсненням принципу „в єдності — сила“ (*Union fait force*).

Устає всяка завись між городами, устають революції і громадянська війна. Молодий король неаполітанців запишеться разом з

Віктором Емануїлом на лісту конституційних королів, папа остав в посіданню своєї держави, він буде приневолений цим рухом уступити, князь Toskani не буде ставити і тіни опозиції і Італія, зі своїми королями, князями, цісарем і папою,увійде без труду в посідання самої себе і почне правдиву екзистенцію. А який приклад буде цим дано для населення Австрії! Який вплив ідеї на французьку націю! Яка ж сила для революції!“ (*La fédération et l'unité en Italie.* Ст. 31—2).

Доктрінерство перейшло тут просто в смішність. Найважнійше однаке те, що Прудон забув на основну ідею федералізму, яка, як ми бачили, рішуче противиться протекції одної держави над другою у федерації.

На Прудона посыпалися гострі напади з усіх боків. Ніяких ештетів не жалувано для нього. Бельгійська преса добачувала в ньому навіть агента Наполеона.

Це боліло Прудонові і в відповіди на ці напади, він заявив, що виступає проти зединення Італії, бо „коаліція проти Франції з того часу числиться на одного члена більше“. „*La coalition contre la France compte désormais un membre de plus*“... А відповідаючи на ештети, він робить характерне признання: „*Oui, je suis par position catholique, clerical, si vous voulez, parce que la France, ma patrie, n'a pas encore cessé de l'être.*“ .

(Так, я відповідно до становища католік, клерикал, як собі тільки хочете, бо Франція, моя батьківщина, не перестала ще нею бути.)

Призnanня це для Прудона, на нашу думку, вбійче. Він показав сам, що федералізм у капіталістичному устрою, з його клясовими і національними ріжницями та перегородами, з його усею психольогією крадіжу і рабунку, це ніщо інше, як абсурд, це „западня“, щоб ужити його власного вислову.

Перейдім тепер до його аргументів проти народності. Прудон ніколи не мав ясного розуміння народності. Так пр. з одного боку він каже: „Зі становища фізіольогічного не існує ані бельгійська, ані швайцарська народність; це політична асоціація, зłożена з двох або навіть трьох ріжних рас“. І цей погляд зовсім слушний.

Але з другого боку, він зовсім заперечує народність там, де вона була фактом язиково-культурним. Так пр. італійська й французька й загалом народність є для нього фікцією. Натомість існують для нього „народності Італії“ як Неаполітанці, Романи, Тосканці, Ломбардці. І ці „народності“ ставить на рівні з Мадярами, Чехами, Хорватами в Австрії.

Тут очевидне непорозуміння. Прудон підніс італійський діялект до значіння самостій-

ної мови. Бо безперечно, всі ці „італійські народности“, які він вичисляє, балакають від віків на ріжних діялектах одної й тої самої мови. І дивно, як міг він ігнорувати існування італійської народности, якої мову автор „Божественної Комедії“ підніс до значіння спільногого органу культури усіх Італійців*). Так само непорозумінням треба вважати погляд Прудона на французьку народність. Він же сам писав свої твори не на однім із французьких діялектів, а на виробленій віками французькій літературній мові.

Помилкове розуміння народности приводило його взагалі і в поодиноких випадках до фальшивих висновків (поборювання національного прінципу, ігнорування італійської пародности й т. д.)

Але у виступі Прудона проти національного прінципу з одного боку і в ігноруванню державної народности з другого, треба шукати чогось, що приносить йому по суті величезну заслугу й славу.

*). Данте начислював за своїх часів 14 італійських діялектів (*vulgaria*). Він ділив їх на 2 групи, ездну й західну від гір Апенінських. Послугуючись в своїх писаннях словами, спільними всім діялектам, він підніс цю мову до значіння національної мови письменства й культури італійського народу. Мову „Божественної Комедії“ наздав він сам „*vulgare, illustre, cardinale, aulicum, curiale*“, то є шляхотною й досконалою народною мовою.

Він ясно бачив, що за його часів національний прінціп цинічно викривлювано й то чим далі на схід, тим більше. Він не міг закривати очей на факт, що деякі народи, котрі рекламиували свою свободу й незалежність в ім'я національного прінціпу, рівночасно бажали її будувати на неволі других, слабших народностей. Прудон станув гаряче в обороні всіх поневолених народів.

Так пр. Італійці багато кричали про національний прінціп а думали не тільки про Венецію, Трентіно та Тріест, але і про Істрію та Дальматію. Так Мадяри й Поляки, змагаючи до національної волі й незалежності, теж в ім'я національного прінціпу, розуміли під ним своє історичне державне право.

Мадяри змагали до відбудування історичної Угорщини (краї корони св. Стефана), а Поляки до відновлення історичної Польщі. І де велика була заслуга Прудона, що він мав відвагу виступити проти брехні й лицемірства національного прінціпу всяких лицарів з під темної звізді, що, змагаючи до своєї волі й незалежності, держали рівночасно в своїх руках петлю, щоб закинути її на шию інших народів.

Неісторичні народи, найбільш поневолені й забуті, найшли в ньому свого великого оборонця. І де б вони не були, там він заступався за них. В першій мірі він виступив

рішуче в обороні поневолених народів Франції. Ніхто так гостро не виступав проти політики централізму Франції, яку Якобінці за часів великої французької революції довели до віртуозства, що мала на цілі знищення „*patois*“, се-б-то мов цих народів, як саме Прудон. Не щадячи Французів, він не міг щадити й інші народи, що наслідували їх. Він пристрастно виступив проти Мадяр і особливо проти Поляків.

Цим останнім він присвятив цілий розділ своєї книжки п. з. „*Si les traités de 1815 ont cessé d'exister?*“ (Paris, 1863).

„Я червонітиму за мою країну, коли не знайдеться між нами бодай одна людина, що не запротестувала би проти польських жонглерств“ — з таким найвищим обуренням протестував у ній Прудон проти відбудування Польщі в межах із 1772 р.

Національні відносини на землях бувшої Польщі не були йому докладно відомі. Але він на стільки зновав їх, що вповні компетентно міг перед лицем Західної Європи й цівілізованого світу здирати маску брехні й лицемірства польських жонглерів усякої політичної фарби.

„*Mais les Lithuaniais ne sont pas de Polonais!*
Mais les Ruthènes ne sont pas des Polonais!“

(Алеж Литовці — це не Поляки! Алеж Українці [Русини] — це теж не Поляки!)

І виступаючи в обороні поневолених народностей старої Польщі, він каже: „Заявляю отже, що в моїй опінії всі людські раси (слово „раса“ уживав Прудон в значенню „нарід“) мають рівне право на існування і рівне право на цівілізацію і що це є злочином, претендувати, щоби хоч одну (расу) від неї виключити.“

А далі:

„Всі нації, яке б не було число кождої з них і якої величини не була б їхня територія, належить уважати, як уроженців (*sous le nom d'indigènes*) тої землі, що її займають, отже як незалежних що до походження та суверенних“ (*Si les traités...*).

Ці слова заслугують тим більше на увагу, коли зважити, що майже під той сам час Лассаль в Німеччині, а раніше Маркс і Енгельс, признавали за неісторичними народами одне тільки право — на асиміляцію.

Мало того. Шляхотне обурення Прудона на польську шляхту за її вікові злочини супроти селянських мас і поневолених Польщею народів доходить до того ступня, що за ці злочини він відмовляє Полякам право до незалежності, чим викликав проти себе з боку останніх чимале обурення. Але становище Прудона в польській справі*) дається

* Думки Прудона про польську справу нині загально забуті, а серед українського громадянства

психологічно зрозуміти: народ, що потеряв свою національну незалежність і бажає її відискати, однаке побудовану на неволі других народів, не заслугує на право до незалежності!

Тому з вдячністю повинні згадувати всі неісторичні народи, а між ними й Українці, всі, що ломлять нині кайдани національної неволі, Прудона як того, що в Західній Європі перший підніс свій шляхотний голос в їх обороні.

вони зовсім невідомі. Тому вважаємо відповідним за-
знайомити з ними читача.

Він висловив їх у VI. розділі цитованої нами книжки „Si les traités de 1815 ont cessé d'exister?“, написаної в 1863 р. Можна мати ріжний погляд на виступ Прудона в польській справі. Можна з ним по-
гожуватися, або ні, але ніхто не може йому одного закинути, а саме, що він, збираючися писати про польську справу, не зазнайомився як найдокладніше з предметом. Прудон сам заявляє: „Два роки я сту-
діював усю історію Польщі від V віку до 1863.“ I на підставі цих студій він виробив собі суцільний по-
гляд на польську справу. А те, що думав він про неї, вважав своїм обовязком прилюдно сказати.

I дійсно, кождий неупереджений читач мусить по-
дивляти, скільки остроумних думок, дуже вірних об-
сервацій та фактів вмів Прудон підходити і то в об-
межених рамках одного розділу книжки.

Він ставить справу так:

„Чи Поляки мають основу зі становища історії й пра-
ва народів робити відклик проти поділу Польщі з 1772 р.
і домагатися від трибуналу Європи відбудування її?“

На це питання дас він з гори негативну відповідь а обґрутує її так:

„Всі нещасть Польщі мають своє джерело в інституції, яка стала її тягарем, почавши ще з Х-го віку. Це інституція шляхецька (*l'institution nobiliaire*).“

Прудон застерігається, що йому не ходить „пропусту демонстрацію санкюльотизму“ (республіканізму), бо аристократія була всюди. Кождий народ мав її. І всюди, почавши від Римлян, а скінчивши хоч би на Англійцях, вона відогравала важну роль в розвитку народу.

Так пр. англійська шляхта, політично вміраюча, не лишила по собі пустку й руїну, але здорову демократію. А в Польщі шляхта була „силою, що розвязала всі публичні звичаї, була бичем селян і держави. Вона знищила й зруйновала все, що попало під її руки. Після неї остала одна пустка й руїна.“

Відтак робить автор загальний, але дуже добрий, річевий перегляд історії Польщі. Деякі його помічення просто можна подивляти із-за їх вірності та влучності.

„Від смерти останнього Пяста, Казимира III. в 1370 р. — каже він в одному місці — Польща стала торгувати свою короною, як куртизантка своєю красою.

„Шляхта, що творила виключно польський народ, покликувала собі на короля протягом 4 століттів князів з цілої Європи: литовських, мадярських, французьких, трансильванських, шведських, саксонських.

„Містифікація починалася так: фасциновані титулом короля Польщі, збігалися до неї ріжні авантурники з півночі й з півдня, зі сходу й з заходу і починався торг. Як його скінчили, тоді нововибраний король мусів присягати шляхті на так зв. „*recta conventione*“, се-б-то на привілеї шляхти, що зводили авторитет короля до нуля. Чого отже нарікасте на трьох авторитетів, що розібрали, а краще купили Польшу?“

Історія Польщі від самого початку, це один повільний упадок. І в кінці, „що то за народність, що складається з одної тільки шляхти? Ви ніколи не вміли бути Поляками й ви говорите про народність!“

Відтак автор застайовляється над внутрішнім, духовним змістом Польщі. Все тут бліхтр і декорація! — каже він. „Все тут побачите на відворот: Всі ідеї фальшиві: маєте тут фальшивих роялістів, фальшивих аристократів, фальшивих демократів, фальшивих католиків, фальшивих протестантів, фальшивих революціонерів як і фальшиву шляхту; вони вірні були одним тільки езуїтам.“

Переходячи до аграрної справи, автор висловлює такий характерний погляд: „Коли є де на земній кулі який закуток, про який завше можна би сказати, не зі становища трансцендентної критики, але практичної і позитивної, ту істину, що власність — це крадіж, то ним є Польща. Я покликаюся на свідоцво генерала Мерославського.“ І він заявляє, що поділ Польщі був визволенням селян у Польщі.

До того самого висновку приходить він, коли говорить про політику Польщі супроти поневолених нею народів.

В результаті свого критичного огляду польської справи, він заявляє, що „поділ Польщі був в рівній мірі справедливий як і конечний“, цього хотіла „справедливість історії“, як з огляду на працюючі маси Польщі, так і на її народи. „Поділ Польщі в 1772 р. став вихідним пунктом відродження її народів.“

„Отже в чию користь — питает він вкінці — має бути відбудована Польща в її старих межах?“

І так відповідає:

„Це, чого ви хочете нині, як і давніще, як завше, — бо ви ж є шляхтичами! — це є тільки експлуатація й панування. І для цього ви вмагаєте вивернути істо-

ричний розвиток... Ви хочете відновити Польщу, але поза умовами новочасного життя.“

Кінчить засудом:

„A l'exemple de vos ancêtres, je vous oppose mon veto de citoyen français: Polonais, le passé, le présent, l'avenir; la liberté, le progrès, le droit; la Révolution et les traités, tous vous condamne. Votre seule gloire désormais est d'accepter votre condamnation.“

(За прикладом ваших предків я закладаю своє вето (протестую) французького громадянина: Поляки! Минулість, теперішність і будучність; свобода, поступ і право; революція й договори, — все вас засуджує. Одна для вас слава буде, коли приймете ваш засуд.)

III. Перший Інтернаціонал і поневолені народи.

Після кровавого здавлення революції в 1848 р., у Західній Європі став швидким темпом розвиватися капіталізм, а в парі з цим і робітничий рух. Протягом 15 літ розвивався він у ріжних робітничих сектах, які часто себе поборювали й тому сила цього руху була слаба.

Доперва 28 вересня 1864 зійшлися в Лондоні в залі св. Мартина делегати робітників майже всіх народностей Західної Європи на мітінг, та заснували „Міжнародну Асоціацію Робітників“, організацію, відому загально під назвою „І. Інтернаціоналу“.

Цікаво, що у колиски його стояла національна справа. Зібрані робітники виявили горячі свої симпатії в користь незалежності Польщі — було де як раз після здавлення польського повстання в 1863 р. А „Маніфест до робітничої кляси“, випрацьований Марксом, проголошений на цьому ж мітінгу, обявив

провідним прінціпом Асоціації: „Прості закони моралі й права, що повинні нормувати відносини між приватними особами, нележить піднести до значіння найвищих законів у відносинах між народами.“

Цікаво далі теж, що Асоціація рахувалась теж з фактом існування державних і недержавних народів і відповідно до цього взяла в основу організації подвійний прінціп: територіальний і національний.

Територіальний прінціп знайшов свій вираз в організації „Генеральної Ради М. А. Р.“ §. 3. генеральних статутів Асоціації каже: „Генеральна Рада повинна складатися з робітників, приналежних до різних країн, представлених у Міжнародній Асоціації. Вона має іменувати з поміж себе, потрібних до ведення діловодства урядовців, президента, касира, генерального секретаря й кореспондуючих секретарів для різних країн.“

Ця Генеральна Рада творила інтернаціональне звено між секціями поодиноких країн.

Національний прінціп знайшов знов свій вираз в організації „національних центральних пунктів робітничих асоціацій“, про які §. 6. генеральних статутів так каже: „Всі секції даної національної мови різних країн мають обєднуватися в групу, що вибирає свій центральний комітет, якого завданням є „інте-

лектуальний і матеріяльний провід національної групи, видавання її центрального органу і посередництво між секціями а Генеральною Радою“.

Так пр. „Центральний Комітет“ групи німецької мови, що обєднував німецькі секції в Німеччині, ІІсайцарії й Америці, мав свій осідок у Женеві, де видавав теж свій центральний орган „Der Vorbote“ (Zentralorgan der Sektionsgruppe deutscher Sprache der Internationalen Arbeiterassoziation*), редактований И. Ф. Бекером.

Душою „Міжнародної Робітничої Асоціації“ був її генеральний секретар, К. Маркс. Як людина надзвичайного таланту, а при тім великого й грунтовного знаття та залишеної енергії, він користувався в Інтернаціоналі великим авторитетом.

Але помиляв би ся той, хто думав би, що I. Інтернаціонал проводив в цілості його політику та відбивав його думки. Так не було. В його лоні змагалися два світогляди: марксізм і прудонізм.

Прудон, що з захопленням привідав заснування Інтернаціоналу, помер у 1865 р., але його думки були дуже поширені серед робіт-

*) Думка К. Каутського, буцім то I. Інтернац. „був зорганізований по націям (державам), а не народностям“ (гл. його статтю „Народність, нація, нарід“) не відповідає дійсності.

ників романських країн (Франція, французька Швейцарія, Італія й Еспанія).

Вони мали тим більший вплив, коли певну ревізію внес у них Бакунін, людина великого темпераменту й енергії, ідейний і особистий суперник Маркса на терені I-ого Інтернаціоналу, якого цей останній не легковажив і вважав для себе в високій мірі небезпечним.

Можна сказати, що Маркові удавалося проводити свої думки й політику в Генеральній Раді М. А. Р. на лондонському терені, де він знаходив безоглядний послух, натомість на терені конгресів Інтернаціоналу й на терені його льокальних секцій, політика Маркса була паралізована прудоністами й бакуністами. Це треба мати на увазі, коли хочемо як слід зрозуміти становище I-ого Інтернаціоналу в справі поневолених народів.

Певна річ, що Маркс не міг виступати на інтернаціональному ґрунті в національній справі взагалі, і в справі неісторичних народів зокрема, в дусі статтей своїх, міщених в „*Neue Rheinische Zeitung*“ і „*Tribune*“, то є, маючи на увазі головним чином інтереси Німеччини, докладніше сказати, інтереси німецької демократії й революції. Він мусів рахуватися з тереном і новими обставинами. Але все ж таки для мене не має в цьому найменшого сумніву, що і на терені Інтернаціоналу Маркс старався бути Німцем. Це дається

доказати на двох конкретних випадках, в яких приходилося Генеральній Раді М. А. Р. виступити, а то: в справі польській та ірландській.

Маркс (і Енгельс) думав, що „без незалежності Польщі не може бути установлена в Європі ніяка свобода“. Цю думку удавалось йому проводити на мітінгах, устроюваних в Лондоні в користь незалежності Польщі.

Для цеї думки старався він за всяку ціну позискати санкцію конгресу Інтернаціоналу.

Справу польську поставлено Генеральною Радою на порядок дня першого конгресу „Міжнародної Асоціації Робітників“, що відбувся в днях 3. до 9. вересня 1866 в Женеві.

Англійці, Французи й Німці виготовили до порядку дневного конгресу обширні еляборати, в яких мотивовано кожду справу дневного порядку нарад. Їх відчитувано й над ними дебатовано. За основу одначе нарад конгрес рішив взяти еляборат англійської делегації, якого автором був Маркс.

Девята стаття цього еляборату була присвячена справі польській. Наведемо її тут в цілості:

„Про конечність усунення всякого імперіалістичного впливу Росії в Європі через признання прінципу самовизначення народів і відбудування демократичної Польщі.“

а) Чому робітники підняли цю справу? По перше тому, що буржуазна кляса, пись-

менники і агітатори, конспірують, щоб їх (робітників) гнобити, хоча беруть вони під свою охорону всякі народності, навіть Ірландію. Звідки ця нехіть? Бо аристократія й буржуазія добачують тайно в темній азіяцькій державі своє останнє пристановище проти поступу робітничої кляси. Цю силу можна дійсно зробити непкідливою, коли відбудується Польшу на демократичній основі.

б) В сучасному зміненому стані середній Европи й зокрема Німеччини, є більш як коли небудь потрібним, мати демократичну Польщу; від її існування залежатиме, чи Німеччина буде передною стороною „святого аліансу“, чи союзником республіканської Франції. Робітничий рух буде постійно гальмований, як не буде розвязано цю велику європейську справу.

в) З окрема ж є обовязком німецької робітничої кляси взяти на себе ініціативу, бо Німеччина є співвинною у поділі Польщі“ („Der Vorbote“, 1866, Nr. II).

Ясно в цій резолюції як на долоні, що в першій мірі інтерес Німеччини руководив Марксом, коли він старався провести домагання відбудування Польщі на конгресі Міжнародної Асоціації Робітників. Ясно теж, що він боронить цього домагання не з прінципу права кожного народу на незалежність, а

тільки з практичної потреби, то є з огляду на „імперіялізм“ Росії. А щоб німецький інтерес, в ім'я якого реклямує Маркс відбудування Польщі, не впадав надто в очі, він згадує теж, і тільки згадує, і то в заголовку резолюції, про потребу признання прінципу самовизначення народів і то єдино з огляду на імперіялізм Росії.

Надзвичайно цікавою є для нас дискусія, яка вивязалась на конгресі після „прочитання резолюції“.

„Der Vorbote“ (№ II, 1866, ст. 165) так її рефериє:

„Після прочитання цеї статті встас Фрібур і ставить в імени французької делегації внесок, щоби конгрес не голосував над цею справою, а тільки щоб задовольнився приняттям заяви, що він гидує деспотизмом всякого рода і в усіх країнах, та що він не входить в замотану справу народностей. Належить, додав він, бажати і домагатися визволення народів в рівній мірі в Росії як і в Польщі, та відкинути стару політику, що протиставляє один народ другому.“

Хоч становище французького делегата з прінціпіяльного боку не видержане — на йому видно вплив Прудона, а саме ігнорування ним національного прінципу — все ж таки заява його демаскує політику Маркса в справі польській.

Ще отвертіше висловився в цій справі Дюплей, провідник французьких соціалістів Женеви: „Він бажає, щоби перейти до порядку дневного над справою, що могла мати тільки німецький інтерес і приєднується до внеску франц. делегації“ (*ibidem*).

Дальша дискусія, як згадує „*Vorbote*“, була горяча і бурлива. Німці й Англійці старалися переперти резолюцію Маркса, а Французи (Франція, Женева, Вood) енергійно обстоювали при своїй декларації.

Тоді член німецької делегації, редактор женевського „*Der Vorbote*“, Беккер, зголосив таку компромісову резолюцію:

„Міжнародна Асоціація Робітників, ставлячи своїм завданням визволення робітничої класи, ставить рівночасно своїм завданням поборування всякого деспотизму та здійснення рівноуправління всіх людей і всіх народів. З цього змагання виникає теж і поборування імперіялістичного впливу Росії та відбудування соціалдемократичної Польщі“ (*ibidem* ст. 167).

Цей внесок приняв конгрес одноголосно.

Офіційним коментарем до нього можуть служити отсі слова редактора Беккера, написані ним у статті п. з. „Кінцеві уваги про інтернаціональний конгрес в Женеві“ („*Der Vorbote*“, № 12, ст. 178):

„Проголошуя право на самовизначення, рівновартність і рівноправність всіх народів

як ненарушиму основу міжнародної політики, признаючи за кождою народнотю всякий належний їй простір для вільного розвитку, не освячуючи ніякої іншої боротьби крім змагання до міра та бажаючи святкувати тільки у збратацію народів тріумф культури, конгрес осудив голосно і енергійно всякую національну перевагу, о скільки вона не полягає на духовій і моральній висшості та о скільки вона не уживає також іншого оружя, окрім інтелектуального.“

Цей вислід дискусії над резолюцією Маркса в польській справі треба вважати його поразкою. Він бажав провести на конгресі резолюцію в користь визволення одного народу і то з тактичних причин, а сягнув те, що конгрес в прінціпі заявився за визволенням і рівноправностю всіх народностей. Резолюцію і коментар до неї Беккера треба вважати офіційними поглядами І-ого Інтернаціоналу на справу визволення поневолених народів.

Ці погляди не мали нічого спільногого з тими поглядами Маркса, Енгельса і Лассалля на неісторичні народи, які ми висше докладно пізнали.

I сам центральний орган німецьких секцій Міжнародної Асоціації Робітників, „Der Vorbote“, не йшов в справі неісторичних народів за оснувачами наукового соціалізму.

„Кожна нація, — читаємо в цьому — повинна очистити свій поріг у себе дома, себ-то перш за все рішити про своє національне завдання, що міститься в політичній свободі в середині і в національній самостійності на вні“ (1866, ч. 2 ст. 170).

„Навіть найменшій народності муситься повсякчасно забезпечити свободне й самостійне існування. Цього вимагає вже льогіка буржуазного прінципу свободи й поступу“ (1866, ст. 18, в статті „Zur Erklärung unserer Aufgabe“).

Перейдім тепер до ірландської справи:

Маркс дуже цікавився Ірландцями, може ще в більшій мірі як Поляками і горячо виступав в їх обороні.

При кождій нагоді атакував він дуже гостро англійське правительство за його екстермінаційну політику супроти Ірландців та публично шельмував англійську робітничу клясу за пасивність супроти цеї політики, доказуючи, що англійські робітники тільки тоді визволяться від кайдан своєї буржуазії, коли Ірландці стануть свободними і коли англійські робітники вважатимуть справу визволення Ірландії власною справою.

В 1866 р. він гостро виступив в лондонській пресі проти Гледстона за його становище в справі амнестії ірландських Феніїв, домагаючися їх звільнення. В цій справі за

його почином Генеральна Рада М. А. Р. винесла протестуючі резолюції, а конгрес Асоціації в Гаазі з 2. IX. 1871 заявився теж за його впливом за визволення ірландського народу.

Безперечно Марксові не можна робити найменшого закиду за його активну політику в ірландській справі. Навпаки вона може заслугувати з усіх мір тільки на призначення. Але все ж таки ця особлива активність Маркса в справі визволення Ірландії мусіла деяким членам Інтернаціоналу, що добре розумілися на політиці Маркса, впадати в очі.

Певна річ, що англійські робітники мусіли виявляти не аби яке невдовolenня з приводу політики Маркса, бо як не як вони завсігди виявляли в значній мірі своє заінтересування в посіданню Ірландії Англією. Але інтересно, що найбільше обурення з приводу політики Маркса на ґрунті Інтернаціоналу в справі Ірландії, виявили члени секції Інтернаціоналу романської Швейцарії, що стояли тоді під могутнім впливом Бакуніна.

Центральний орган французьких членів Інтернаціоналу „*Egalité*“, що був, власне кажучи, органом Бакуніна і „*Progrès*“, що виходив в Локл, редактований Джемсом Гійомом, горячим прихильником Бакуніна, отверто нападали на Генеральну Раду за те, що вона

взяла під свою контроль Англію та домагалися, щоби в Лондоні засновано англійський центральний комітет, що займався англійськими справами, а резолюцію Генеральної Ради в справі арештованих Феніїв назвали відступленням її від своїх функцій, бо не є завданням Генеральної Ради, знайомитися льокальними справами. (Jack: „Die Internationale“).

Закиди, роблені редакціями „Egalité“ та „Progrès“ Генеральній Раді М. А. Р., зглядно Марксові, за її виступи в обороні Феніїв і визволення Ірляндії, треба вважати просто дикими. Знаючи погляди Бакуніна в національній справі, трудно їх навіть зрозуміти. Безперечно тут була закопана собака. Тамніця стас для нас тільки тоді виясненою, коли довідаємося, що в головній мірі руководило Марксом в його виступах в ірляндській справі.

Цілим комплексом непорозумінь між Бакуніним та Генеральною Радою М. А. Р. а також нападами „Egalité“ і „Progrès“ на останню за її виступи в ірляндській справі, займалася Рада на надзвичайному своєму засіданню з 1. січня 1870 і рішила вислати на адресу Романського Центрального Комітету в Женеві обширного листа, в якому Рада давала вичерпуючу відповідь на всі запитання комітету. Листа було писано Марксом. Нас тут цікавить

тільки той уступ його, що мав заголовок „Справа резолюції Генеральної Ради що до ірляндської амнестії“. Ми наведемо його тут в цілості бо він найповнійше представляє погляд Маркса на ірляндську справу.

Ось він:

„Коли Англія є крістю европейського лендлордизму (земельного поміщицтва) і капіталізму, то одиноким пунктом, де можна нанести великий удар офіційльній Англії, являється Ірляндія.

Перш за все Ірляндія є крістю англійського лендлордизму. Як упаде він в Ірляндії, то мусить він теж упасти в Англії. В Ірляндії операція є сто разів легшою, бо економічна боротьба є тут сконцентрована виключно на грунті земельної власності, бо ця боротьба є рівночасно національною, бо народ тут є більш революційний і озлоблений, як в Англії. Лендлордизм опірається в Ірляндії тільки на англійській армії. В тій хвилі, як буде зірваний примусовий союз між тими двома країнами (Англією і Ірляндією), вибухне в Ірляндії соціальна революція, хоча правда, в перестарілих формах. Англійський лендлордизм згубить не тільки велике джерело своїх багацтв, але теж і найбільшу свою моральну силу, то є, перестане бути представником панування Англії над Ірляндією.

З другого боку англійський пролетаріят робить в самій Англії своїх лендлордів незранимими, як довго вона удержує свою владу над Ірляндією.

Далі, англійська буржуазія не тільки ви-зискувала ірляндську нужду, щоби через примусову еміграцію бідних Ірляндців понизити становище робітничої класи в Англії, але вона понадто розколола пролетаріят на два ворожі собі табори. Революційний огонь кельтського робітника не сдається з крепкою, але повільною породою Англо-сакса. Навпаки, в промислових центрах Англії панує глибоке протиленство між ірляндським і англійським пролетарем. Звичайний англійський робітник ненавидить ірляндського як конкурента, що понижує заробітну плату та прожиток. Він відчуває для нього національні та релігійні антипатії.

Він дивиться на його майже так само, як дивилися poor whites (бідні білі) полудневих держав Північної Америки на чорних невільників.

Це протиленство між пролетарами Англії буржуазія штучно годує і розбужує. Вона знає, що цей роскіл є правдивою таємницею удержання її влади.

Це протиленство повторюється за тим боком Атлантического Океану. Прогнані Ірляндці зі своєї рідної землі через волів і баранів,

знаходяться разом знова в Сполучених Державах, де становлять поважну і що раз більше зростаючу частину населення. Їх одиночкою думкою, їх одинокою пасією є ненависть супроти Англійців.

Англійське і американське правительство, то значить кляси, що його репрезентують, годують ці страсти, щоби увіковічити інтернаціональні противенства, які стоять на перешкоді кожному поважному й чесному сдбанню між робітничими клясами обох сторін, а наслідком цього і їх спільній еманципації.

Ірландія є одиноким претекстом для англійського правительства, щоби удержувати велику постійну армію, котру, на випадок потреби, кидають на англійських робітників, як це вже ми бачили, коли вона в Ірландії претворилася в солдатеску. Вкінці показує нам нині Англія те, що показував старий Рим у великанському масштабі. Нарід, що держить другій нарід в ярмі, кус власні свої кайдані.

Становище Міжнародної Асоціації в ірландській справі є отже дуже ясне. Її першим завданням є, приспівити соціальну революцію в Англії. В цій цілі належить нанести рішаючий удар в Ірландії.

Резолюції Генеральної Ради в справі ірландської амнестії мають бути вступом до інших резолюцій, які заявляють, що, абстрагуючи від усякої інтернаціональної справед-

ливости, є це передумовою еманципації англійської робітничої кляси, перетворити сучасне примусове зedнання — то є невільництво Ірландії — в рівний і свободний союз, коли це тільки є можливо — або в повне розділення, коли так бути мусить“ (Die neue Zeit, XX, 2 ст. 477—8).

Читаючи цю статтю Маркса про ірландську справу, треба перш за все одзначити, що в ній не находимо навіть найменшого сліду впливу історичної теорії Гегеля. Ані одну із відомих нам крітеріїв, які він досі примінював до неісторичних народів (за винятком Поляків), не зважився Маркс примінити до ірландської справи.

Адже ж Ірландці раг excellence неісторичний народ, що від віків попав під англійське ярмо. Його національний і культурний розвиток був задержаний. Література, наука, грамотність упали. Ржа насильної асіміляції так пережерла на протязі віків духовий організм Ірландців, що на них дійсно можна було дивитися, як на руїну. Навіть мову свою затратили, приймаючи англійську. Далі треба сказати, що католицькі Ірландці відогравали в історії Англії контр-революційну роль, подібно як їх співбрата в Британії в історії Франції. Вони підpirали Стюартів.

Вкінці, що найважніше, Англійців у сто разів більше треба вважати „носіями поступу

і цівілізації“ на ірландській землі, як пр. Німців на чеській.

Чим отже пояснити становище Маркса в ірландській справі, що так різко суперечить його поглядам на неісторичні народи?

Це є загадкою, але ми маємо змогу її відгадати. Маркс зробив такий самий виїмок для Ірландців, як зробив для Поляків. Не більше і не менше. Він підходив до ірландської справи так само як і до польської, як Німець, як німецький демократ.

Підтвердження нашого погляду находимо в словах самого Маркса, а іменно в його листі до свого друга д-ра Л. Кугельмана з дня 29. XI. 1869, напечатаного в *Die neuen Zeit*, XX₂, ст. 414—415, в якому читаємо:

„Однаке мій виступ в справі амнестії для Ірландців, як також мої предложення в Генеральній Раді, щоби передискутувати відношення англійської робітничої кляси до Ірландії, та приняти відтак рішення, мають, натурально ще інші ціли як тільки й виключно заступатись за поневолених Ірландців проти їх гнобителів“.

„І не тільки внутрішний соціальний розвиток Англії є гальмований теперішнім відношенням до Ірландії, але також і її заграницяна політика, політика іменно у відношенню до Росії і Сполучених Держав Америки.“

Маркс ясно здавав собі справу з того, що — Англія звязана Ірляндією в своїй заграницій політиці і в першій мірі супроти Росії. Він всю свою публіцистичну діяльність на англійській землі обертав на те, щоби перевонати публичну англійську опінію як і англійське правительство, що між Англією і Росією є протилежні інтереси і що Англія заінтересована є в поборюванню Росії і знищенню її впливів в Європі.

Тому він так гостро нападав на Пальмерстона за його русофільську політику. Тому же не щадив Гледстона. А не має найменшого сумніву, що Маркс поборював Росію в Англії, як і всюди инде, не тільки як демократ, але також як Німець, бо Росія в першій мірі загрожувала Німеччині.

Інакше його становище в чеській справі і в справі інших неісторичних народів, мусіло б бути інше, а саме таке, яке він заняв в справі ірляндській.

І, здається, не помиляємося, коли скажемо, що Бакунін, котрий під той час палав просто фанатичною ненавистю до Німеччини і дуже критично дивився на її робітничий рух, умів шідглянути німецькі мотиви, що так скажемо, в міжнародній політиці Маркса.

І це було, на мою думку, причиною, чому під впливом Бакуніна французькі секції Інтернаціоналу робили докори Генеральній Раді,

зглядно Марксові, за її виступи в справі Ірландії.

Та які б не були глибші мотиви становища Маркса в ірландській справі — вони мають для нас другорядне значіння — не можемо не підчеркнути, що це становище має велике, першорядне значіння в національній справі.

На прикладі Ірландії дав нам Маркс перший раз класичне пояснення того, що називаємо „правом народу на самовизначення“ і то зі становища інтересів і політики пролетаріату.

Тут у перве, з великою яснотю показав він нам, як на ділі повинна відноситися робітнича кляса пануючого народу до визволення поневоленого народу, і яка повинна бути участь її в цих змаганнях. Коротко, на ірландській справі зілюстрував нам Маркс як найвірнійше, яке повинно бути становище соціаліста в справі визволення неісторичних народів.

Це становище приняла офіційльно Генеральна Рада М. А. Р. А разом із загальною резолюцією в національній справі, принятій на Женевському Конгресі Асоціації, воно найкраще показує нам, як ставився І-ий Інтернаціонал до справи визволення поневолених народів.

IV. Другий Інтернаціонал і поневолені народи.

1. Кілька слів про німецький соціалізм.

Конгрес Міжнародної Асоціації Робітників в Гаазі з 1871 р. був її останнім. У першій брав в ньому участь Маркс, котрий змобілізував всі свої сили, щоби упоратись зі своїм противником Бакуніном і його прихильниками.

Маркс осягнув свою ціль. Бакуніна, Гійома і других виключено із Асоціації. А виключення це було рівночасно офіційною побідою марксізму над прудонізмом і бакунізмом на грунті Інтернаціоналу.

Була це однаке формальна побіда. Повітря І. Інтернаціоналу було густо насичене „духовими субстанціями“ прудонізму“. Марксізм не опанував його ґрунту.

В Німеччині, де марксізм помалу здобував собі терен, рух робітничий був ще слабий. Тому після виключення прудоністів і бакуністів з Міжнародної Асоціації Робітників, марксізм не знайшов в собі на стільки мо-

ральної сили й енергії, щоби повести з успіхом дальшу діяльність.

Так, коли при кінці нарад конгресу в Гаазі піднісся Енгельс, і серед загального здивування поставив внесок, щоби осідок Генеральної Ради М. А. Р. перенести з Лондону до Нью-Йорку, а внесок цей приято, запечатано цим фактичне існування І. Інтернаціоналу. Після Гааги він не проявляв своєї діяльності.

Відновлення його наступило аж у 1889 р., коли в Парижі зібралися представники соціалістичних партій європейських і позаєвропейських країн, та покликали до життя II-ї Інтернаціонал.

Чим він був?

На це питання дуже вірну відповідь німецький історик І. Інтернаціоналу, Ек:

„Німецька соціалдемократія — пише він — стала в цілком визначний спосіб спадкоємницею (І) Інтернаціоналу, так само, як німецькі робітники стали спадкоємцями німецької класичної фільософії. Дух старого Інтернаціоналу перейшов на німецьку соціалдемократію, вона стала простолінійним продовженням (І) Інтернаціоналу. Довкола неї утворився новий Інтернаціонал, в якому далі жили постанови конгресів Женевського, Базельського, Гаагського“ (G. Jäck: Die Internationale, ст. 213).

Хто близше знає історію німецької соціалдемократії і хто уважно застановлявся над позицією, яку заняла вона в П-м Інтернаціоналі, той мусить признати повну слушність висіше наведеним словам Єка.

Тільки що до останнього речення, можна мати сумнів. Німецький соціалізм і як теорія (марксізм) і як практичний рух, силою ріжних обставин і причин завоював собі примат в П. Інтернаціоналі і цей примат задержав аж до упадку, себто до вибуху світової війни (1914).

Про цей примат німецького соціалізму в міжнароднім робітничім руху мріли Маркс і Енгельс. В цьому не було би нічого злого і гідного осуду. Але річ в тому, що він зводив німецький соціалізм на „гегелівські манівці“.

Гегель думав, що абсолютний дух остаточно воплотився в Німеччині, що німецький народ став його носієм.

Він вважав, що реалізація його субстанції, себто свобода, наступила в пруській державі і тому ідеалізував пруську дійсність за Фрідріха Вільгельма III.

Тому узнавав він тільки одну мораль і право німецького народу, які виникали із факту, що німецький народ на думку Гегеля став носієм „світового духа“. Духи інших народів були супроти німецького духа безправними.

Маркс і Енгельс відкинули ідеалістичну оболочку історичної теорії Гегеля. Заміняючи „абсолютного духа“ продукційними силами, вони дали нам теорію історичного матеріялізму. Але не дається заперечити, що односторонно зрозуміла ця теорія давала вільний простір для виводу анальгічних консеквенцій, які виводив із своєї теорії Гегель.

Конкретно кажучи, Маркс і Енгельс були переконані, що після війни німецько-французької з 1870—71 р. пункт ваги міжнародного робітничого руху перенісся до Німеччини, та що могутній розвиток продукційних сил в ній приведе тут найскорше до здійснення соціалізму.

В цьому, повторяємо, не було би нічого злого. Але річ в тому, що саме інтересам німецького соціалізму підпорядковували вони весь хід речей у Європі.

Покличемося на свідоцтва Енгельса.

Так, пр. коли вибухла війна між Францією і Німеччиною в 1870 р. Маркс і Енгельс усею душою бажали собі побіди останньої, хоч і протестували відтак проти анексії Німеччиною Альзасу й Лотарінгії. Як Енгельс думав про цю війну, це видно найкраще з його листу до Маркса, писаного 15. VIII. 1870 (Briefwechsel zwischen Fr. Engels und K. Marx):

„Переможе (Німеччину) Бадінг (Наполеон III), тоді бонапартізм укріпиться на

цілі роки, а Німеччина гине на роки, може на цілі генерації.

Про самостійний німецький робітничий рух не можна тоді більше мовити, боротьба за привернення національної екзістенції абсорбує тоді все, а в найліпшому випадку стають німецькі робітники тяглом французьких. Коли ж побідить Німеччина, тоді на кождий випадок падає бонапартизм, вічний крикун із-за привернення німецької єдності. Як він буде вкінці побіджений, тоді німецькі робітники можуть організуватися на цілком інший спосіб як досі а саме національний, а французькі робітники, яке б там правительство не прийшло, матимуть напевно вільніше поле, як під бонапартизмом. Ціла маса німецького народу всіх класів побачила, що тут ходить про національну екзістенцію в першій лінії і тому зараз пішла на війну.“

Війна принесла Німеччині повну перемогу і велике упокорення Франції. Бісмарк здійснив діло з'єднення Німеччини, чому Маркс і Енгельс тільки припlessнули.

А французькі міліарди причинилися до буйного економічного підему Німеччини. Енгельс був переконаний, що здійснення соціалізму найперше наступить в Німеччині і з цього виводив певні консеквенції.

Так з приводу повстання Сербів в Дальматії в 1882 р. писав він до Бернштейна

(лист цитує Мерінг у виданню літературної спадщини Маркса і Енгельса):

„Ми маємо працювати над визволенням західно європейського пролетаріату і цій цілі все інше підпорядкувати. І якими інтересами не були би балканські держави і т. д., коли їх визвольний напір (*Drang*) колідує з інтересами пролетаріату, можу їх собі дарувати. Альзасці теж угнетені... Коли вони однаже захотілі б на передодні очевидної близької революції спровокувати війну між Францією і Німеччиною, натравити ці два народи знова проти себе і тим самим відложити революцію, то кажу: Стійте-ж! Можете мати стільки терпцю, що європейський пролетаріят. Як він стане вільним, стаєте й ви тоді самі вільними, але до цього часу не стерпимо, щоби ви ставили нам перешкоди в боротьбі пролетаріату.“

Тут, як бачимо, Енгельс говорить про західно європейський пролетаріят і велить всім поневоленим народам мати терпеливість і чекати тільки, аж визволення його зробить і їх вільними. Але в 10 літ пізнійше говорить він вже тільки про історичну місію пролетарської Німеччини. Маємо на думці його статтю п. з. „Соціялізм в Німеччині“, поміщену у перше в „*Almanach du Parti Ouvrier pour 1892*“ і передруковану відтак в німецькому перекладі в „*Die Neue Zeit*“ (X, 2). В

ній отверто говорить Енгельс про примат німецького соціалізму. Мова йде з приводу можливості війни між Францією і Німеччиною.

Наведемо найбільш характерні уступи зі статті:

„Франція йдучи рамя в рамя з царем, не може принести Німцям найменшої визвольної ідеї; французького генерала, що говорив би про німецьку республіку, висміяли б в цілій Європі і Америці.“

„Але за офіційною Німеччиною стойть соціалістична Німеччина, партія, якій приналежить будучність, близька будучність. Коли ця партія прийде до влади, — (Енгельс був переконаний, що станеться це за 10 літ, себто в 1902 р. — В. Л.) — вона не зможе її виконувати, ані задержати, не виправивши кривди, заподіяні другим націям її урядовими попередниками.

Вона приготує відбудування, так ганебно через французьку буржуазію зрадженої Польщі, вона мусітиме поставити північний Шлезвіг і Альзас-Лотарінгію в становище, вільно рішати про свою політичну будучність.

Всі ці питання розв'язеться отже легко і в близькій будучності, під умовою тільки, що Німеччина буде сама собі поліпшена. Між соціалістичною Францією і соціалістичною

Німеччиною не може бути ніякого альзас-лотарингського питання, справу полагодиться за одним оборотом руки. Ходить тільки про те, щоби чекати 10 років довше“.

„Як політичні справи нині стоять, можна закласти 10 проти 1, що при першому арматньому вистрілі над Вислою, впадуть французькі армії над Рен.

І тоді бореться Німеччина за свою екзістенцію. Як вона побідить, то не находить ніде анексійної матерії. На Заході як на Сході надибує вона тільки на чужомовні провінції, а їх має вона вже більш як досить. Коли ж її побідять, коли вона буде роздавлена між французьким молотом і російським ковадлом, то тратить вона в користь Росії польські провінції, в користь Данії Шлезвіг і весь лівий берег Рену в користь Франції...

Так розшматована не могла б виконати призначеної її ролі в європейському історичному розвитку“.

„Але ж німецька соц.-дем. партія, дякуючи безнастаним боротьбам і жертвам за 80 років, здобула собі таке становище, як ніяка інша соціалістична партія в світі; це є становище, яке забезпечує їй добуття влади протягом короткого речинця. Соціалістична Німеччина займає найпередовійшу, найпочеснійшу і найвідповіальнійшу позицію; вона має обов'язок удержаняти цю

позицію супроти кожного напасника аж до останнього мужа.

Коли отже побіда Росіян над Німеччиною означає здушення німецького соціалізму, який же може бути обовязок німецьких соціалістів супроти такого вигляду? Чи ж мають вони бути пасивними супроти подій, що грозять їм знищеннем? Чи ж мають вони без опору здати позицію, за яку взяли відповідальність перед пролетаріатом усього світа?

В жаднім випадку! В інтересі європейської революції збдалися вони, щоби удержані всі здобуті становища, а не щоби капітулювати, як перед військом так і перед внутрішнім ворогом. А це можуть вони зробити, поборюючи до останнього Росію і всіх її союзників, ким би вони не були.“

„Мала б отже завойовницька жажда царя і шовіністична нетерплячка французької буржуазії спинити побідний, хоч мирний похід німецьких соціалістів, тоді вони готові — будьте цього певні! — всьому світові доказати, що німецькі пролетарі від сьогодня не є негідними французькими санкюлотів з перед 100 років і що 1893 рік не уступить 1793 р. І коли тоді солдати пана Констан влізуть на німецьку землю, їх привітають словами марселязи:

„Quoi, ces cohortes étrangères.

Ferraient la loi dans nos foyers!“

Як бачимо, в статті Енгельса передбачена до подrobiць свіtova війна з 1914 року. В nїй теж повно намічена тактика німецької соціалдемократії в цій війні. Її буквально переняли німецькі соціалісти (більшість). Та не це нас тут інтересує. Лист Енгельса до Маркса і Бернштайна та стаття „Соціалізм в Німеччині“ показують нам з найбільшою яснотю, яку роль і місто визначував він Німеччині і німецькому соціалізму до сповнення. Читаючи статтю „Соціалізм в Німеччині“, ми мимоволі думамо про Гегеля, а саме про те історичне посланництво, яке він визначував Німеччині і німецькому духові. Зв'язок між Гегелем і Енгельсом просто кидиться в очі. Пророцтво Енгельса що до здійснення соціалізму в 1902 р. в Німеччині, не сповнилося, але захоплений вірою в його прихід та дбаючи про примат німецького соціалізму в робітничому рухові світа, він підпорядковував інтересам німецького соціалізму весь хід річей в Європі: Французи і всі поневолені народи! Майте терпець почekати зі своїми національними кривдами і зі своєю неволею ще 10 років, та свою боротьбою за визволення не перешкаджайте нам здійснити „призначену нам роль в історичному розвитку!“ Та що найцікавіше, на думку Енгельса дезанексія загарбаніх насильно Німеччиною чужих територій, це

„розшматовання Німеччини“, і що коли б воно наступило, соціалістична Німеччина не здужала б виконати призначеної їй ролі в історичному європейському розвитку, се-б-то здійснення соціалізму в Німеччині.

Який фатальний вплив мали ці думки Енгельса на німецьку соціалдемократію, про це й не треба говорити. Поляки, Французи й Датчани мали терпеливо чекати, аж в Німеччині не наступить здійснення соціалізму, який після обітниці німецьких соціалдемократів, мав їм принести визволення. Їх змагання до національної волі вважалися ними шовінізмом і крайне шкідливими для німецького соціалізму. Німецька соціалдемократія не тільки помирилась із фактом анексії Німеччини, але заявила за цілостю і неподільностю німецької держави і цього становища боронила завзято навіть в світовій війні. Станувши на такій позиції, вона мовччи мусіла годитись із усею екстермінаційною і асиміляційною політикою німецького правительства супроти Французів, Поляків, Датчан. Словесні їх протести в поодиноких випадках проти цеї політики, мають лише плятонічне значіння. Виходило отже таке: змагання поневолених народів Німеччини до національного визволення, себто до відорвання від Німеччини, уважались німецькими соціалістами шовінізмом і ділом реакційним,

але рівночасно tacite вважалась асіміляція цих народів, яка з одного боку була натуральним явищем зросту продукційних сил в Німеччині, а з другого наслідком цілої вирафінованої системи денаціоналізаційної політики німецького правительства, природним історичним процесом, навіть, коли хочете, прогресивним.

В якому глупому становищі мусів супроти цього факту опинитися пролетаріят поневолених народів в Німеччині, легко здогадатися. Але разом з цим виникає питання: коли наступила година здійснення соціалізму, який реалізує повну справедливість супроти кожної, навіть найменшої нації, чи має він санкціонувати поступи насильної асіміляції завойовницького народу в організмі поневоленого народу, чи має він їх вважати як просякляттям минулости і зробити все, щоб їх усунути і таким чином не допустити, щоб між вчера ще пануючими і поневоленими народами а нині свободними і незалежними стояла тінь?

Німецький соціалізм став взірцем для інших великородзиних народів. Його теорія і практика знайшли особливо сліпі наслідування серед Великоросів.

Таким чином П-й Інтернаціонал став фактично доменою Німців. А довкола них заняли місце в ньому соціалісти інших великород-

жавних народів. Це відбилося і на способі представництва в ньому. Право на його мали не народи, а виключно держави. Одних тільки Поляків признано за виїмок. Соціалістичні партії поневолених народів не мали в ньому фактично голосу; вони його могли дістати і то позірно, тільки через соціалістичну партію народу тої держави, в якій доля засудила їх існувати.

2. Право народів на самовизначення.

Часи I. Інтернаціоналу — це доба молодості капіталізму в Західній Європі. Традиції великої французької революції не скрізь завмерли. „Молода Європа“, якої душою був Мацціні, виявляла богато революційного духа. Але загально беручи, кожда національна буржуазія, дійшовши до влади, старалась як найскорше, позбутися всього, що могло нагадувати про її союз з робітниками в спільній боротьбі проти феодалізму і абсолютизму.

Часи II. Інтернаціоналу обхоплюють цілком змінену добу в Європі. До кінця XIX ст. — це часи зрілости в розвитку європейського капіталізму, а початки XX ст. — це доба імперіалізму.

Як відомо, на протязі XIX ст. до 1870 р. уконоституувалася Західна Європа більш менш на основі національного прінципу. Після 1871 р.

національні рухи не мали вже тут місця. Боротьба між капіталом і працею велася тут безпосередно і незамасковано. Але капіталізм захопив усю Європу. Він бистро розвивався в Австрії, Росії і на Балканах. Ця частина Європи не вспіла ще уконститууватися національно.

Тут під деспотизмом кількох монархів пануючих народів стогнали безчисленні народи. Капіталізм означав їх національне пробудження. Розгорілася завзята національна боротьба на всьому просторі східної Європи. Коли І. Інтернаціонал мав розуміння для національних рухів і визвольних змагань поневолених народів, то цього не можна сказати про П. Інтернаціонал, що був під доменою німецької соціалдемократії. В добі ж імперіалізму, якого історія — це один крівавий розбій колоніяльних народів — П. Інтернаціонал виявив повну свою безсильність. Але чи ж могло бути інакше, коли становище його в Європі супроти поневолених народів було в суті річи негативним, коли він, в мирному свому розвитку наскрізь проник опортунізмом, коли його великороджавні секції, вправді не офіціяльно, виступали за веденням колоніяльної політики?

Нашу увагу займе перш за все становище П. Інтернаціоналу до справи поневолених народів.

Цею справою він тільки раз офіціяльно займався, а то на лондонському конгресі в 1896 р. на домагання польських соціалістів (П. П. С.).

Вони предложили на цей конгрес резолюцію такого змісту:

„Маючи на увазі, що поневолення одного народу другим може лежати тільки в інтересі капіталістів і деспотів, а є натомість шкідливим для робучого люду в рівній мірі гнобленої народності як і гноблячої; що особливо російський царат, що черпає свої внутрішні сили і своє зовнішнє значіння з поневолення і поділу Польщі, являється постійною небезпекою для розвитку міжнародного робітничого руху, конгрес заявляє:

„що незалежність Польщі являється однаково конечним політичним домаганням для усього міжнародного робітничого руху, як і для польського пролетаріату.“

Ця резолюція прикривається цілком що до свого змісту з резолюцією Маркса в польській справі, яку предложила англійська делегація на женевському конгресі І. Інтернаціоналу і яка, як знаємо, там перепала.

Така сама доля стрінула наведену вище резолюцію польських соціалістів на лондонському конгресі. Заки про це будемо говорити, не можемо поминути мовчки тої широкої дискусії з приводу польської справи,

яку зведено в міжнародній соціалістичній пресі перед лондонським конгресом, коли стала відома зголошена на його польська резолюція. З її ходом ми повинні о стільки зазнайомитися, о скільки це нам поможет близше висвітлити становище П. Інтернаціоналу, зглядно головних державних його секцій, до справи визволення поневолених народів.

Польські соціалісти, домагаючися від Інтернаціоналу виїмкового і протекційного трактування польської справи, мали за собою авторитет Маркса і Енгельса.

Справедливо піднесли і Роза Люксембург, котра поборювала гостро постулат незалежної Польщі в імени Соціал-Демократії Королівства Польського (С. Д. К. П.) і К. Каутський, котрий в своїй статті п. з. „*Finis Poloniae?*“ (*Die Neue Zeit*, XIV, 2) взявся боронити домагання П. П. С., що міжнародне становище Польщі, як і її внутрішні умови існування в нині, се-б-то в добі зрілости капіталізму, цілком інші, як це було за часів І. Інтернаціоналу, коли справу Польщі боронили Маркс і Енгельс.

Тоді революційна Польща стояла чоло в чоло проти царату, „жандарма Європи“, що загрожував західно европейській демократії. В Росії не було тоді ні одної кляси, що презентувала би революцію.

Там все „благоденствувало“. Тому західно європейська демократія і особливо Маркс і Енгельс, бачучи угрозу царату демократії і в першій мірі німецькій,уважали, що відбудування Польщі є конечною.

За той час однаке виріс в Росії її пролетаріят, що виповів царатові боротьбу на життя і смерть. За І. Інтернаціоналу революцію репрезентувала Варшава, за другого центр її перенісся в Петербург.

З цього факту мусіло виникати одно, а саме, що домагання незалежної Польщі могло ставитися перед форум Інтернаціоналу тільки паралельно з домаганням національної незалежності інших народів, завойованих царом, при скоординованій боротьбі цих народів з великоруським революційним пролетаріатом. До такого однаке льогічного висновку речники П. П. С. не могли прийти, стануши на тому становищі, що польський народ, як „вибраний“ народ, має право на виїмкове і упривілейоване трактування Інтернаціоналом. Розуміється Інтернаціонал не міг прийняти таку точку погляду.

Але далі шляхи між Розою Люксембург і К. Каутським цілком розійшлися.

Перша виступила зasadничо проти відбудування Польщі, мотивучи своє становище виключно аргументами економічної природи.

„Політична фізіономія буржуазії в Польщі є, як всюди взагалі, найвірнішим відбиттям інтересів капіталізму в краю. Як перекладемо це політичне явище вірности польських пануючих клас супроти правителств у всіх трьох заборах на мову їхніх матеріальних інтересів, то дійдемо до конечного внеску, що обєднання польських земель не лежить в інтересі їх економічного розвитку, якого персоніфікацією є саме польська буржуазія.

...Економічний розвиток Польщі веде до стопленняожної частини Польщі з її відносною заборчою державою. В той спосіб відбудування Польщі не тільки не є результатом її суспільного розвитку, але навпаки, знаходиться з ним у виразній суперечності. („Нові течії в польськім соц. руху в Німеччині і Австрії“. Die Neue Zeit, XIV, 2).

Тенденції капіталістичного розвитку в Польщі ведуть за собою економічне втілення її до російської держави. Є це об'єктивний, історичний процес, що не є залежним ані від волі одиниць, ані від волі якої небудь партії, і котрий в першій мірі є вислідом умов продукції та обміну в Польщі“ („Соціал-патріотизм в Польщі“, „Die Neue Zeit“, XIV, 2).

Автор заявляє, що „змагання до відбудування Польщі є супроти капіталістичного розвитку Польщі безнадійною утопією. Від-

будування ж польської капіталістичної держави не лежить в інтересі польського пролетаріату, а її відбудування, як класової держави, доперва після соціальної революції, є ионсенсом, бо національне визволення Польщі після цеї революції є само собою зрозуміле“ (*ibidem*).

Резолюція П. П. С. в користь відбудування Польщі „хоче усунути анексію, себто явище, що лежить в суті капіталізму“ (*ibidem*.)

„Вкінці приняття польського домагання до програми міжнародного пролетаріату вивело би перед його форум цілий ряд анальогічних національних питань, як визволення Чехії, Ірландії, знесення анексії Альзасу і Лотарінгії“ (*ibidem*).

Цих кілька цитатів вистарчить вповні для пізнання становища Рози Люксембург в справі польській і національній взагалі. Воно може служити як відражаючий приклад, до чого можна звести економічну науку Маркса, зрозумівши її, що так скажемо, по гегелівськи.

Бо Рози Люксембург теорія так зв. „organicnego wciclenia“, що велить робітникам йти на сліпо і без опору туди, куди веде не об'єктивний розвиток капіталізму (він веде скрізь до національної держави і соціалізму), але куди стараються повести його представники капіталу великороджавних націй (під

бої, анексії, асіміляція), цей чистий „економізм“, що узгляднує виключно один бік тенденції капіталістичного розвитку, а імено експлоатаційний і асіміляційний, а заплющує очі на другий, еманципаційний, що будить у всіх поневолених (кляси, народи) свідомість їх інтересів, ця теорія — це наскрізь реакційна ідеологія.

На її реакційність зразу ж звернув увагу Кавтський:

„Напрям Рози Люксембург, домагаючися від пролетаріату, щоби він не тільки вирікся національної незалежності, то є грунту, на якому єдино може він дійти до розвитку своїх сил, але щоби навіть поборував усе, що становить крок далі на шляху до незалежності, цей напрям остав вправді зовсім забезпеченим від дрібноміщанського націоналізму, але впадає за те в протилежну, далеко більшу небезпеку: підpirання інтересів гнобителів Польщі“. („*Finis Poloniae?*“)

На диво однаке, Роза Люксембург робить із своєї теорії практичний висновок, нельогічний і суперечний суті і духові її.

Коли буржуазний асімілятор поневоленого народу (мадярон, *gente Ruthenus natione Polonus*, Малорос і т. д.) в імя своїх економічних інтересів, дається свідомо тягти за вуха асіміляційним тенденціям капіталізму, то він „чесний з собою“, він поступає наскрізь льо-

гічно і пі на йоту собі не суперечить, коли не тільки не хоче знати про ніякі національні домагання народу, який він покинув, але свідомо поборює ці домагання, бо його однією економічним і політичним домаганням є повне злиття з державним, пануючим народом.

Коли ж соціалістичний асімілятор поневоленого народу стойть на становищі „стоплення“ завойованої країни із заборчою державою, себто асіміляції поневоленого народу з пануючим, бо до цього веде, на його думку, капіталістичний розвиток, і велить пролетаріатові „в змаганнях своїх обома ногами стояти на ґрунті цього розвитку“ („Соціал-патріотизм в Польщі“), а рівночасно підносить домагання для цього ж пролетаріату „національної автономії“, — то це нельогічність, це суперечення собі самому, це уступка еманципаційним тенденціям капіталістичного розвитку, які Роза Люксембург цілком ігнорує.

З точки погляду „економізму“ політика не може суперечити економіці. Коли хтось каже: „Я як Поляк, що насильно попав під ярмо Німеччини, економічно стаю Німцем, бо так хоче капіталістичний розвиток в Німеччині“, то консеквентно мусить сказати: „Не тільки вирікаюсь незалежності Польщі і це домагання поборюю, бо тільки таким способом не стану проти капіталістичного розвитку —,

але плюю на всякі інші національні домагання, отже і на національну автономію, бо економічний розвиток веде до того, щоби я, Поляк, став Німцем.“

Проти цеї аргументації Рози Люксембург виступив дуже рішуче Каутський.

Відмовляючи в статті „*Finis Poloniae?*“ міжнародне і виїмкове значіння польській справі, він уважає справу відбудування Польщі домашною справою Поляків і польських соціалістів, та визнає необхідність цього постулату в їх програмі та практичну можливість його здійснення.

На аргумент Р. Люксембург, що цей постулат в сучасному устрою не дається здійснити, Каутський відповідає, що цей аргумент полягає „на дивному незрозумінню суті соціалістичної програми. Наші практичні домагання, чи то будуть „постуляти“, виразно формуловані в програмі, чи акцентовані тільки мовчазно, не міряються тим, чи дадуться вони здійснити при істнущому устосункуванню сил, але після того, чи дадуться вони погодити з істнущим устроєм суспільним і чи їх реалізація є в стані улеглити і підперти клясову боротьбу пролетаріату та промстити йому шлях до політичної влади.“

На хвилеве устосункування сил не звертаємо при цьому жадної уваги. Програма соціалдемократії не укладається на момент,

вона повинна вистарчати на всі евентуальності в сучасному устрою... Програма повинна показувати, чого домагаємося від сучасного суспільства або держави, а не те, чого від них очікуємо“ (*ibidem*).

Своє твердження доказує Каутський на конкретному прикладі. Так пр. в програмі німецької соціалдемократії є постулат республіки. „Німецька республіка не є ані на волос близьша і легша до осягнення, як вільна Польща. А однаке Р. Л. не возьме з цеї причини за зле німецькому соціалдемократові, що він є республіканцем. Що є слушним у відношенню до Німців, це уходить і для Поляків“ (*ibidem*).

На другий аргумент Р. Л., що домагання незалежності Польщі не означає нічого іншого, як змагання до протиділання економічному розвиткові, що спричинює „*organicne wcielemente*“ відносних частин Польщі до Росії, Каутський відповідає, що „не має сумніву, що розвиток цей причинився дуже до ослаблення національної сили Польщі під російським забором, але звідци до переконання, що незалежна Польща є з цеї причини рішучо справою похованою аж до побіди пролетаріату, це крок за далекий“.

„Перш за все — підчеркує він — мусимо її відповісти, що ця тенденція, яка її видається постійною, є тільки перехідною фазою,

на котрій незабаром так само мало можна буде будувати, як на традиціях старої, шляхецької Польщі” (*ibidem*).

І тут Каутський переходить поодинокі польські суспільні верстви (капіталістів, дрібне міщенство, інтелігенцію, селянство, робітників) і виказує, як помалу доходять вони до зрозуміння, що „єдність Польщі з Росією видається їм вкінці не до винесення“ і як вони переймаються всі справою незалежності Польщі.

„І як внутрішній розвиток Польщі, так і розвиток її оточення не відсуває національної польської держави до будучої соціялістичної держави.

Поминаємо вже „світову війну“, яка часто приймає неочікуваний оборот, а хочемо тільки взяти в рахунок цей фактор, якого успішність дастися легше вирахувати.

Ні одна європейська держава не є так близька політичної революції як Росія. Але революція ця не може наступити без воскресення польської справи, що чекає на своє порішення не доперва в пролетарській державі, але вже в сучасній класовій державі.

Безцільним було би ломати собі голову над тим, що дало би ся осягнути при подібних революційних вибухах, чи відразу єдність Польщі, чи лише підготовчий крок в

цьому напрямі, чи конгресова Польща стане вже тоді самостійною державою, чи її відношення до Росії уформується на взірець Норвегії до Швеції, Угорщини до Австрії або Хорватії до Угорщини.

Це залежатиме від обставин, від сили, яку здобуде до цього часу національний рух, від сил, які розвине революція в Росії в користь або некористь самостійності Польщі — все те фактори, що з гори ніяк вирахувати не можна. Алеходить нам не о те, а о доказ, що вже в рамках сучасного суспільства, в будучності, що можна схопити оком, назалежність Польщі може статися справою дуже практичної політики, і що тому польський пролетаріят має всі причини заняти означене становище супроти неї і не збувати її злегка вказуванням на цей великий крах, що сам усе доведе до порядку... А коли вже (польський) пролетаріят раз займається польською справою, то рішуче не може поступити інакше, як тільки висказатися в користь незалежної Польщі і тим самим узнати підпертя кожного кроку, який вже нині можна зробити в цьому напрямі, о скільки він взагалі не перечить класовим інтересам міжнародного пролетаріату” (*ibidem*).

Життя признало повну слушність позиції Каутського в польській справі, а нато-

містъ закрило собі немилосердно з теорії „organicznego wcielenia“ Рози Люксембург і тов*).

Але мусимо зазначити, що Каутський, який дав таку знамениту аргументацію в користь незалежності Польщі, а посередно в користь національної незалежності кожного іншого поневоленого народу, цю аргументацію відносив тільки до Польщі. Інші національні справи він цілком ігнорував. Так напр. справу чеської держави вважав він просто „реакційною мрією“ і т. д.**).

З другого боку, боронячи справу незалежності Польщі він став серед німецьких с. д. майже білим круком. Вони всі пішли в польській справі за Розою Люксембург. Сліпо за

*) Незалежність Польщі відбудовано в світовій війні. Тут виявилася вся короткозорість Р. Люксембург, яка ігнорувала європейські конфлікти, як фактор визволення поневолених народів. Понизше пророцтво національного генія Поляків, А. Міцкевича, з якого собі Р. Л. ктила, знайшло в світовій війні просто буквальне здійснення:

..... Gdy wielki wielkiego
Będzie dusić, my duśmy mniejszych, każdy swego,
Z góry i dołu, wielcy wielkich, małych mali,
Jak zaczniem ciąć, tak całe szelmostwo się zwali
I tak zakwitnie szczęście i Rzeczpospolita.

**) Ще в 1917 р. йому не ясно було, чи Українці (Kleinrussen) стануть окремою народністю, чи зіллються з Великоросами.

нею пішов Франц Мерінг*). А навіть сам Каутській в своїй статті п. з. „Allerhand Revolutionäres“ (N. Z. XXII, 2) значно підпав під вплив офіційного погляду німецької с. д. на польську справу.

З німецькими соціялістами зсолідаризувалися в польській справі і російські. Так в редакційній статті „Іскри“ з 15. VII. 1903, п. з. „Національна справа в нашій програмі“ читабмо:

„Підписуємося вповні під висновком Мерінга — який ми низше навели. Завважаємо тільки, що висновок цей остане абсолютно вірним навіть і в тому випадку, коли в аргументації не підемо так далеко, як Мерінг...

Не має сумніву, що відбудування Польщі перед знесенням капіталізму є в найвисішому ступні неймовірним, але не можна сказати, що є воно абсолютно неможливе... І російська соціалдемократія не вяже собі рук.

Вона рахується з усіми можливими, навіть з усіми імагінованими комбінаціями, став-

*) „Інтереси (робітничої) кляси вимагають з ко-
печності, щоби польські робітники у всіх трьох державах, що поділили між собою Польщу, безумовно боролися рука в руку зі своїми клясовими товаришами. Минули часи, коли буржуазна революція могла збудувати незалежну Польщу: інші відбудування Польщі є можливе тільки через соціальну революцію, в котрій новочасний пролетаріят знищить одночасно власні свої кайдани“.

лячи в своєму програмі право народності на самовизначення.“

А далі в тій самій статті:

„Розбиття Росії, до чого змагає П. П. С., отже відмінно від нашої мети, якою є повалення абсолютизму, є і остане пустою фразою, доки економічний розвиток буде щораз більше сполучував різні частини одної політичної цілості.“

Після зясування точки погляду німецької і російської соціалдемократії на польську справу, можемо коротко справитися із офіційним становищем ІІ-го Інтернаціоналу в справі визволення поневолених народів.

Міжнародний соціалістичний конгрес в Лондоні з 1896 р. цілком слушно відкинув резолюцію П. П. С., та приняв слідуючу:

„Конгрес заявляється за повним правом кожного народу на самовизначення і висказує свою симпатію робітникам кожної країни, що терпить тепер мілітарний, національний, або всякий інший гніт; конгрес взиває робітників всіх країн, щоби вступали до рядів класово-освідомлених робітників усього світу для спільної боротьби за знесення міжнародного капіталізму та здійснення цілей міжнародної соціалдемократії.“

Прінципове значіння цеї директиви міжнародного соціалістичного конгресу — ніяке. В устах велико-державних секцій ІІ-го Інтер-

націоналу, а головно німецької і російської, яких голос на конгресі був міродайним і рішаючим, слова „право^{*} кожного народу на самовизначення“ став фразою, яка нікого до нічого не зобовязувала. Ці слова могла собі пояснювати кожда державна секція в довільний і найбільш лицемірний спосіб, як пр. робила це російська соціалдемократія (Іскра).

Доперва тоді мали б вони реальне значення, коли б —

1) зроблено ріжницю між народами пануючими (державними) і поневоленими (недержавними),

2) визнано за кожним поневоленим народом право на самовизначення, то є, визнано абсолютне право його на відділення від пануючого (державного) народу, і вкінці

3) осуджено як шовінізм кождий крок робітників пануючого народу, що мав би на цілі перешкодити поневоленому народові самовизначити себе.

Та чи міг позволити собі І-й Інтернаціонал на таку конкретизацію слів — „право кожного народу на самовизначення“?

Ні! Бо всі його великороджавні секції мусіли б піти проти самих себе, мусіли б осудити свою політику і своє становище в справі поневолених народів.

На це вони не зважилися і тому по адвокацьки прикрили це своє становище в

справі поневолених народів загальною фразою, пустою і нікого до нічого не зобовязуючою.

З цього погляду резолюція в справі поневолених народів, принята на женевському конгресі Міжнародної Асоціації, стоїть о цілі небо вище від резолюції лондонського конгресу.

Там принаймні говориться про „рівноправність всіх людей і народів“ як завдання міжнародного пролетаріату, що означає не що інше, як повне право кожного поневоленого народу на вільний розвиток і політичну незалежність.

Становище ІІ-го Інтернаціоналу до справи визволення поневолених народів мусіло викликати у взаїмних відносинах соціалістів пануючих і поневолених народів нещирість, недовір'я, а часто й гостру боротьбу.

І чиж диво, що цей пишний будинок, який зовемо „ІІ-им Інтернаціоналом“, в якому не було теплої, світлої і сердечної атмосфери, що одушевляла б всіх без ріжниці, а суха атмосфера адвокацької канцелярії та, черствого егоїзму, чиж диво, що цей будинок при першій нагоді, коли солідарність і спільнота боротьба за здійснення соціалізму була виставлена на огневу пробу, розпався як хатка з картону?

V. Ціммервальд і поневолені народи.

В крові і болоті світової війни упав II. Інтернаціонал.

За першим гарматнім вистрілом над Вислою і Реном капітулювали всі соціалістичні партії великих держав перед своїми правителями.

Яка цьому найглибша причина?

Всі великі європейські держави, які в конкуренційній боротьбі за поділ світа поділились на два ворожі табори, були збудовані на анексіях, то є на насильному поневоленню слабших народів. Як ми бачили, II. Інтернаціонал фактично примирився з анексіями минулости. Кожда соціалістична партія великої держави, оправдуючи анексії, як явище, що виникає із суті капіталізму, станула на становищі цілості і неподільності своєї держави. Соціалісти Німеччини, Росії, Англії, Франції і т. д. всі (за зникаючими виїмками) були що до цього одної думки.

Кожде змагання анектованого народу до відділення від держави пануючого народу, вважалося її соціалістами як націоналізм, шовінізм, дрібноміщенство, як злочин проти соціалізму.

Міжнародний реформізм (бернштайнізм) отверто признавав право великих держав на колонії.

Ортодоксальні Кунови й Ленінські, покликуючися під час світової війни цілком справедливо на Маркса і Енгельса, отверто не признавали за неісторичними народами права на самостійне політичне існування.

І розуміється, хто каже А, мусить казати ІІ Б.

Коли соціалісти великих держав станули на становищі анексій минулости, принаймні з ними примирились і не допускали за ніяку ціну дезанексій в капіталістичному ще устрою, то силою цього самого факту, вони вже були в полоні своїх буржуазій і правителств, та, льогічно, так чи інакше, мусіли признавати її анексії в будучності, і вони не могли мати в собі моральної сили опертися своїм правителствам і буржуазії, коли ці загналися в нові анексійні авантюри.

Прийшла світова війна, котру соціалісти від яких 50 років з усею докладностю передбачували. Великі держави, узброєні від ніг до голови, кинулися на себе.

А кожда з них з виразною або замаскованою ціллю: за нові підбої! за нові анексії! Але де два противники буються, там завсігди істнє небезпека, що один з них буде побіжений. А ця небезпека істнє для обох зарівно. Таким чином світова війна загрозила цілості і неподільності кождій воючій державі обох коаліцій.

І чи ж могли соціалісти цих держав, що завсігди стояли на становищі цілості і неподільності своїх держав, в моменті, коли їх цілість і неподільність стала загроженою так, як ніколи досі, не боронити її?

Чи ж могли вони не йти разом зі своїми правительствами, у яких віддавна були в полоні?

Де починалася оборона, а де напад і навпаки, для кожної із воюючих держав, про це абсолютно нічого рішучого сказати не можна. Більш правою буде, коли сказати, що для кожної держави оборона і напад були нерозрідльними, що кожда з них рівночасно і нападала і боронилася. Але pro foro publico кожда держава робила вид, що тільки борониться.

І як би на даний знак, соціалісти всіх воюючих держав закричали одним голосом:

„Отчизна в небезпеці!“

І цілком природна річ, що чим більше яка держава мала на своїй політичній совісти

анексій і рабунків, тим сильніше кричали її соціалісти про оборону своєї загроженої держави. Безперечно, що першу скрипку в цьому надзвичайному і дуже інтересному концерті вів не хто інший як пок. Плеханов.

„Отчизна в небезпеці!“

Це значить: соціалісти великих воюючих держав пішли своїм буржуазіям і правительствам з одного боку помагати боронити і закріплювати старі анексії, а з другого грабити нові народи і краї, себто здобувати нові анексії.

Так упав ІІ. Інтернаціонал.

Ta не все в ньому скапітулювало перед буржуазією і правительствами. В соціалістичному руху кожної великої держави знайшлися невеличкі групи, що відчували ганебне становище робітничої класи, в яке вона попала, заключивши з посідаючими класами громадянський мир. Це їх боліло. I ці саме групи поклали між собою метою відродити Інтернаціонал.

Спробою цього треба вважати „Ціммервальд“ і „Кінталь“.

Це дві конференції лівих соціалістичних груп ріжніх держав, з яких одна відбулася 5—8. жовтня 1915. в швейцарській місцевості Ціммервальд, а друга 24—30. квітня 1916. в Кінталь. Цю спробу відбудування Інтернаціоналу називають загально „Ціммервальдом“.

Треба признати, що Ціммервальд відограв в соціалістичному рухові під час світової війни не маловажну роль. Принципи, проголошені ним, знайшли досить широкий відгук і тому ми повинні присвятити йому увагу о стільки, о скільки він нас може тут інтересувати.

Як же поставилися обі міжнародні соціалістичні конференції до справи визволення поневолених народів?

Характерно для конференції в Ціммервальді, що її учасники в резолюції „симпатії жертвам війни“, висказуючи почуття найглибшої симпатії безчисленним жертвам війни, польському і бельгійському народові, переслідуванім євреям і Вірменам, міліонам людей, що повинні були винести безчисленні терпіння і нечувані страхіття, зовсім забули про Українців, той народ, який в перших роках війни витерпів більше, як котрий небудь інший і про що було загально відомо в цівілізованому світі.

Вже цей перший крок Ціммервальду будь що будь в національній справі являється симптомом.

Уступ маніфесту конференції „До пролетарів Європи“, де вона могла означити становище до справи визволення поневолених народів, звучить:

„Боротьба за мир — це боротьба за свободу, за братство народів, за соціалізм. Є конеч-

ним, почати боротьбу за мир без анексій і контрибуцій. Такий мир, можливий тільки при осудженню всяких помислів про насильство над правами і свободами народів.

Окупація цілих країн, або їх віддільних частей не повинна вести до насильного прилучення. Ніяких анексій, ні явних, ні скритих, ніяких насильних економічних прилучень, які наслідком неминуче звязаного з ними політичного безправства, носять ще більш нестерпний характер. Самовизначення народів повинно стати непохитною основою національних відносин“.

Бліді, загальні і оклешані ІІ. Інтернаціоналом фрази без змісту і якого небудь значення!

Bo що значать слова „мир без анексій“, за якими криється єдино конкретний зміст?

Нічого іншого, як удержання *status quo ante*, то є стан зперед війни, то є удержання цілості і неподільності європейських держав з усіма їх старими анексіями.

Колись Маркс безпощадно виклив прінцип *status quo*. В „Die orientalische Frage“, (Rjasanoff: Gesammelte Schriften von Marx und Engels, I., S. 145) він писав:

„Імпотенція легітимістичної, монархічної системи правління містилася завсігди від часів першої французької революції в однім реченню: удержані *status quo*.

В цій загальній згідності, поліпшити річи так, як вони склались через припадок, міститься свідоцтво убожества, міститься само-признання правлячих сил, що вони є цілком неспособні, бути сподвижниками поступу або дівлізації”.

В такуж імпотенцію думки попали учасники ціммервальдської конференції. Виступаючи за *status quo ante* в хвилі, коли все кричало проти цього *status quo*, виставили вони собі як найгірше свідоцтво убожества.

Конкретніше з приводу визволення поневолених народів висловилася кінталльська конференція.

В її резолюції про відношення пролетаріату до справи мира, принятій одноголосно всіми членами, читасмо:

„В своїй революційній масовій боротьбі за соціалізм і разом з тим за визволення людськості від бича мілітаризму та війни, пролетаріят повинен боротися проти всяких стремлінь до анексій з боку воюючих держав.

Так само повинен він бути проти всяких спроб збудування, — під брехливим претекстом визволення поневолених народів — позірно незалежних, а юа ділі не спосібних до життя, держав. Пролетаріят бореться з анексіями не тому, що уважає географічну карту світа в тому вигляді, як вона істну-

вала до війни, відповідаючою інтересам народів і тому — не підпадаючою зміні.

Сам соціалізм змагає усунути всякий національний гніт, шляхом економічного і політичного обєднання народів на демократичних принципах, що нездійсниме в рамках капіталістичних державних границь.

Анексії, в якій би формі вони не відбувалися, якраз утрудняють осягнення цеї цілі тому, що насильне розчленення націй, іх самовільний розділ і приєднання до чужих держав, погіршують умови пролетарської боротьби.

До того часу, доки соціалізм не здійснив свободу і рівноправність всіх націй, являється для пролетаріату обовязком енергійно боротися шляхом класової боротьби проти всякого національного гніту, противитися насильству над слабшими націями, вимагати охорони національних меншин і автономії націй на основі повної демократії.“

В суті речі резолюція нічим не ріжниться прінципово від становища ціммервальдського маніфесту в справі поневолених народів. І тому все, що ми сказали з цього приводу, належить тут тільки повторити,

Але в кінталльській резолюції є дві подробиці, на яких ми мусимо зупинитися.

Соціалісти, зібрани на кінталльській конференції, переважно великородзинних на-

цій, вважали відповідним, отверто виступити „проти всяких спроб збудування позірно незалежних, а на ділі не спосібних до життя держав.“

Що промовляє до нас із цих слів резолюції?

Нічого більше, як журна Соціялістів великоодержавних націй — а вони і на ціммервальдській та кінталській конференціях мали рішаючий голос! — за цілість і неподільність своїх держав, побудованих на анексіях, як страх, що в цій війні анектовані народи можуть скористати з нагоди та знівечити старі анексії. І ця журна та страх прикривається по езуїтськи заявкою, що нові держави будуть позірно незалежні та не спосібні до життя.

Підчеркуємо, по езуїтськи. Бо тільки тоді можна б повірити в ширість слів резолюції, коли б соціялісти великоодержавних націй, зібрани на кінталській конференції, заявилися без застережень за сейчасовим визволенням всіх поневолених народів, то є за правом на сейчасове відділення кожного поневоленого народу від держави пануючого народу.

Але питаемо, чи дійсно під брехливим претекстом визволення народів збудовані нові держави рішучо мали б бути неспосібні до життя?

Досвід вчить нас що інше, а досвід є для нас рішаючим. Возьмім для прикладу збудування в XIX ст. нових держав на балканському шівострові, що повстали наслідком визволення балканських народів з під турецького ярма.

Фактом є, що Греки, Серби, Болгари і Румуни визволились при помочі чужих держав, і в першій мірі — Росії. Всі ті держави були дійсно довго „позірно незалежні“. Чи тому треба було бути проти цих держав? Чи тому треба було бути, щоби всі ті народи оставали в ярмі отоманської імперії аж до побіди в ній соціалізму?

Ніхто не сміє нині таке казати! І, чи ж з другого боку балканські держави показали себе неспособними до життя? Навряд чи найдеться той, хто міг би це твердити!

Як відомо, в цій світовій війні кожда із воюючих великих держав, а у всіх їх стогнувши поневолені народи, в чисто егоїстичних інтересах, старалася атакувати в нутрі свого противника, проголошуючи клич „визволення поневолених народів“. Навіть царська Росія, ця монстральна держава, що закула у себе в кайдани яку сотню народів, і вона посміла відкликутися до цього клича, шахуючи Турцію, Австрію і Німеччину.

Чи ж, коли б із цього суперництва двох противників скористав третій, себто понево-

лени народи, а в результаті війни повсталі б нові національні держави, допустім навіть, „позиро незалежні“, чи ж соціалісти можуть бути проти них? І чи ж може боліти їх голова за те, що це будуть держави „неспособні до життя“, коли їх зовсім не болить, що поневолені народи не живуть, а задихаються в існуючих великих державах?

Друга подробиця в резолюції виникає консеквентно з першої.

Відмовляючи поневоленим народам право на державну незалежність, автори резолюції потішають їх, що соціалізм доперва усуне всякий національний гніт.

Це стара пісня. Дивного тут нічого не має. Але далі резолюція нічого не каже, що соціалізм забезпечує кожному народові, навіть найменшому, національну волю і незалежність, а згадує тільки, що „соціалізм змагає усунути всякий національний гніт через економічне і політичне обєднання народів на демократичних прінципах“.

І з цього речення пробивається ще інше, як журі соціалістів великорадянських націй за цілість своїх держав і страх, щоби поневолені народи не відорвалися від держав пануючого народу.

Така є замаскована думка фрази „економічне і політичне обєднання народів“, (себто народів пануючих і поневолених за капі-

талізму, бо весь час йде про них мова в резолюції).

Автори резолюції знають, що „економічне і політичне обєднання народів“ істнует нині, за капіталістичного устрою в великій державі. Вони стараються за всяку ціну зберегти його і за соціалізму, з тою тільки ріжницею, що соціалістичне обєднання має бути переведене на прінципі демократії, то є на прінципі тої політичної системи правління, де рішав воля народних мас і де рішав воля більшості.

Але прінціп демократичний, це в суті річи прінціп буржуазний. Його у перше піднесла буржуазія, а її ідеольоги дали йому теж у перше теоретичне обґрунтування.

Вона теж показала соціалістам поневолених націй, як на ділі виглядає здійснення демократичного прінципу, застосованого в державі народностей.

Приклад Провансу можна вважати типовим. На його звернув увагу Енгельс ще в 1848. р.

В „*Neue Rheinische Zeitung*“ (2. IX. 1848.) він писав:

„Полуднево-французька народність була в середніх віках з північно-французькою не більш спорідненою, як тепер польська з російською. Полуднево-французька, *vulgo* — провансальська нація, мала в середніх віках

не тільки „цінний розвиток“ — вона стояла павіть на чолі европейського розвитку.

Перш за все мала вона з поміж усіх новійших націй освічену мову. Її поезія служила всім романським народам, а навіть Німцям і Англійцям за неосяжний тоді первовзір. Щож до свого вишколеного феудального лицарства ривалізувала вона з Кастилійцями, північними Французами і англійськими Норманами, відносно промислу й торговлі не уступала в нічому Італійцям.

Вона розвинула не тільки фазу середновічної екзістенції до повної близкучості, але відновила у себе і то в глибокому середновіччю відблиск старого геленізму. Половднево — французька нація здобула собі таким чином не тільки великі, але безмежні заслуги для европейської сімії народів. А одначе, подібно до Польщі, поділили її між собою спершу північна Франція і Англія, а пізніше попала вона в ярмо північної Франції.

Від воєн Альбігензів аж до Людовика XI. вели північні Французи, які що до освіти так стояли позаду своїх полудневих сусідів, як Росіяни позаду Поляків, безпереривні завойовницькі війни з полудневими Французами, аж вкінці підбили всю країну... Через цілі віки боролися останні проти своїх гнобителів. Але історичний розвиток був нев-

молимий. Після 300-літної боротьби зіпхнено їх красиву мову до *patois* (діялекту), а вони самі стали Французами. 300 літ тревав північно французький деспотизм над Провансом і доперва тоді усунули північні Французи гніт, коли знищено останні рештки полуднево-французької самостійності.

Конституанта розбила незалежні провінції, залізний пястук Конвенту зробив спершу населення полудневої Франції французьким, а відтак дав йому як відшкодування за народність демократію.“

Соціалісти великороджавних націй, зібрані на кінталській конференції і приймаючи резолюцію, в якій обіцяють поневоленим народам за соціалізму демократію, певно не подумали над тим, що вони пішли просто за французьким Конвентом.

Економічне і політичне обєднання народів на демократичних прінципах в їх устах це ніщо інше, як дання поневоленим народам демократії, як відшкодування за їх народність.

Так поставився Кінталль офіціально до справи визволення поневолених народів.

На обох однаке конференціях була досить замітна опозиція, яку презентував головно Центральний Комітет Рос. С. Д. Р. П. (фракція більшевиків) а якої ідейним речником був Н. Ленін,

На 2-ій ціммервальдській конференції Ц. К. Р. С. Д. Р. П. внес декларацію, яка в деяких питаннях різко розходилася з офіційними поглядами Ціммервальду.

Вона так означила своє відношення до справи поневолених народів:

„Недостаточно, щоби соціаліст кождої нації на словах признавав рівноправність націй, або декламував, божився і клявся, що він проти анексії. Конечно, щоби соціаліст кождої нації вимагав зараз і безумовно свободи відділення колоній і націй, поневолених його власною „батьківщиною“.

Без цеї умови і в ціммервальдському манифесті признання самовизначення націй і прінципів інтернаціоналізму останеться в кращому випадку мертвовою буквою.“

В цих словах знаходиш іменно те, чого хочеш. Під ними може підписатися без застереження кождий соціаліст поневоленої нації.

Однаке Ленін має своє „але“, а воно обезцінює, як далі побачимо, все його засадniche становище в справі поневолених народів.

В двох статтях „Соціалістична революція і право націй на самовизначення“ і „Результати дискусії про самовизначення“ (Сборник Соціалдемократа, № 1, 1916) Ленін докладніше прецизує своє становище.

Перш за все важне для нас його призначення, що боротьба за самовизначення народів — це тільки засіб до ціли.

„Для того, щоби ми були в силах зробити соціалістичну революцію і скинути буржуазію, робітники повинні тісніше єднатися, а цьому тіснішому єданню служить боротьба за самовизначення, то є против анексій.“

Ці слова дуже добре пояснюють нам, чому Ленін до жовтневої революції 1917. в Росії, в пресі, на мітінгах і на засіданнях „Совєта депутатів робітників, селян і салдат в Петрограді“, агітував за свободою відділення України, Фінляндії і т. д. від Росії і чому після цеї революції, коли він прийшов до влади, уряд його пішов війною проти всіх національних держав, збудованих на руїнах Росії, а головно проти Української Народної Республіки.

Погляньмо, що розуміє Ленін під правом народів на самовизначення.

„Право на самовизначення націй — каже він — означає виключне право на незалежність в політичному змислі, на свободне політичне відділення від угнітаючої нації. Конкретно це домагання політичної демократії вимагає повної свободи агітації за відділення і рішення справи про відділення референдумом тої нації, що відділяється.

Таким чином це домагання зовсім не рівнозначне домаганню відділення, дроблення, будування дрібних держав.

Воно означає тільки послідовний вираз боротьби проти всякого національного гніту.“

Виходить, що право народів на самовизначення по Леніну це тільки свобода агітації поневоленої нації за своє відділення від держави пануючої нації.

І тут втяв Ленін таку штучку, на яку не кождий міг би спромогтися.

Немає двох думок, що в конкретному випадку, коли є дана „повна свобода агітації за відділення і рішення справи про відділення референдумом нації, що відділяється“, то в цій справі забирає голос пролетаріят обох народів.

І ось які дірективи дає Ленін для пролетаріятів обох народів. В обовязок пролетаріяту угнітаючої нації ставить він слідує: „Пролетаріят не може обходити мовчанкою, особливо „неприємною“ для імперіалістичної буржуазії, що основується на національному гніті. Він не може не боротися за право на самовизначення.

Пролетаріят повинен вимагати свободи політичного відділення колоній і націй, що гнітяться його нацією. В противному разі

інтернаціоналізм пролетаріату остається пустим і словесним; не існує ні довіря, ні класова солідарність між робітниками угнетеної і угнітаючої нації.“

Пролетаріят таким чином угнітаючої нації повинен агітувати за відділення пригніченої нації від держави його нації.

А в обовязок пролетаріату пригніченої нації ставить він:

„Соціалісти поневолених націй повинні відстоювати і проводити в життя повну і безумовну єдність робітників пригніченої нації з робітниками угнітаючої нації.“ Вони „повинні класти центр ваги своєї агітації на словах „добровільна злука націй“.

Пролетаріят таким чином пригніченої нації повинен агітувати проти відділення своєї нації від держави угнітаючої нації.

Що ж виходить?

Це просто казуїстична гра в слова, яка в результаті лишає все по старому, бо де-ж хто бачив таке диво, щоби держава могла змінити свої границі, коли при референдум за відділення від неї, пролетаріят пригніченої нації, се-б-то більшість нації, буде голосувати „проти відділення...“ з інтернаціонального обовязку?

Ленін таким чином осягає те, що поневолена нація „добровільно“ остас в межах держави пануючої нації,

Розуміється, не без цілі.

„Ціллю соціалізма — каже він — являється не тільки знищення роздробленності людськості на дрібні держави і всякої відокремленності, не тільки зближення націй, але і злиття (сліяніє) їх!“

На це скажемо, що ціллю соціалізма не являється не тільки дрібна держава, але також і не велика держава, про що Ленін якось мовчить. Ціллю соціалізма взагалі не являється держава. Ми на іншому місці докладніше про це говорили. Там ми сказали, що в фазі послідовного комунізму держава „вимірає“, як каже Енгельс.

Але соціалізм означає повне національне визволення кожного поневоленого народу, се-б-то його національно-політичну незалежність. А цю ціль інакше не можна осягнути, як через національну державу. А чи вона буде дрібною, чи „великою“, це річ зовсім байдужа.

Друге твердження Леніна, буцім то ціллю соціалізму являється „сліяніє“ народів, цілком невірне. Це абсолютно не ціль соціалізму. Бо не може бути ціллю соціалізму те, що противиться основним законам природи і біоціогії. А вони сприяють діфференціації, а не асиміляції народів.

Що ж до соціалізму, то він веде до економічного зближення народів (світове хазяїн-

ство) і то виключно в ім'я спільної боротьби з природою за існування. Він тіsnіше зближує культурно народи, але не стоплює їх, не асімілює їх. „Сліяніє“ всіх народів в один — це абсурд!

Та чи о це „сліяніє“ Леніну ходить?

Сумніваюся! В статті своїй „О національній гордості Великоросов“ (Соціал-демократ № 35) він між іншим заявляє: „Ми любимо свою мову, свій рідний край“.

Трудно допустити, щоб Ленін бажав собі „сліянія“ або асіміляції свого народу пр. з Німцями, як висше розвиненим народом, в ім'я говошеної ним цілі соціалізму — „сліянія націй“. Ні, коли він говорить про це „сліяніє“, то має виключно на увазі асіміляцію малих народів з великими і великодержавними, от хоч би Українців і Білорусинів з Великоросами. Це виходить із усього його розумування.

Що ж одержується в результаті?

До цеї пори переводили „сліяніє“ поневолених народів з пануючими всякими насильними і культурними способами: анексіями, насильством, деморалізацією, а також школою, театром, книжкою, газетою і т. д.

Представник же лівого крила Ціммервальду проповідує в теорії право народів на

самовизначення, але в практиці зводить її до нулі*) і до „сліяння“ малих і недержавних народів з великими і великорідженічними**)

*) Л. Юркевичъ: Русскіе соціалдемократы и национальный вопросъ. Женева, 1917.

**) Війна Советської Росії з Українською Народною Республікою завдала брехню всім гарним словечкам Леніна про „право народів на самовизначення аж до відділення“. Обективно, це війна за задержання України при Росії, війна із завойовницькою метою.

Зміст.

	Стор.
Переднє слово	3
I. Маркс, Енгельс, Лассаль про неісторичні народи	7
II. Прудон про федералізм, народність і поневолені народи	48
III. Перший Інтернаціонал і поневолені народи	73
IV. Другий Інтернаціонал і поневолені народи:	
1. Кілька слів про німецький соціалізм	92
2. Право народів на самовизначення	104
V. „Ціммервальд“ і поневолені народи	122

З друкарні Христофа Райсера Синів у Відні.